

**Чернівецький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету**

Кафедра фінансів, обліку і оподаткування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ВПЛИВ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА
ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА»**

на матеріалах ТОВ «Приватреклама»

Студента 2 курсу, 704 групи,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа, страхування та
фондовий ринок»
ОП «Фінансовий моніторинг та
податковий менеджмент»

Руснака Дмитра
Ігоровича

Науковий керівник:
к.е.н., доцент

Томнюк Тетяна
Леонідівна

Завідувач кафедри:
д.е.н., професор

Чорновол Алла
Олегівна

Чернівці 2024

АНОТАЦІЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студента: Руснака Дмитра Ігоровича

Кафедра: Фінансів, обліку і оподаткування

Спеціальність: Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Тема роботи: «Вплив системи оподаткування на ефективність діяльності підприємства»

Анотація

У випускній кваліфікаційній роботі розглядаються теоретичні та методологічні засади впливу оподаткування на діяльність підприємств. На основі податкової та фінансової звітності ТОВ «Приватреклама» проведено моніторинг справляння обов'язкових платежів, досліджено вплив оподаткування на результати діяльності підприємства.

Запропоновано напрями підвищення ефективності позитивного впливу оподаткування на діяльність підприємств в Україні: розглянуто перспективи трансформації оподаткування підприємств в Україні; визначено напрями податкового стимулювання інвестування; розглянуто досвід економічно розвинутих країн у стимулюванні розвитку малих підприємств та можливості його імплементації в Україні.

Ключові слова: оподаткування підприємств, вплив оподаткування, податок, податкове навантаження, фінансовий результат.

The summary

The final qualification work examines the theoretical and methodological principles of the influence of taxation on the activities of enterprises. On the basis of the tax and financial reporting of Privatreklama LLC, the monitoring of mandatory payments was carried out, and the impact of taxation on the company's performance was investigated.

Directions for increasing the effectiveness of the positive impact of taxation on the activities of enterprises in Ukraine are proposed: the prospects for the transformation of enterprise taxation in Ukraine are considered; areas of tax incentives for investment are defined; the experience of economically developed countries in stimulating the development of small enterprises and the possibility of its implementation in Ukraine are considered.

Keywords: taxation of enterprises, impact of taxation, tax, tax burden, financial result.

ЗМІСТ

	ВСТУП	4
Розділ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	7
	1.1. Наукові концепції оподаткування підприємств	7
	1.1. Вплив податкового регулювання на діяльність підприємств	10
	1.3. Характеристика системи оподаткування підприємств в Україні	14
	Висновки до розділу 1	16
Розділ 2.	МОНІТОРИНГ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ПРИВАТРЕКЛАМА»)	18
	2.1. Аналіз справляння податків і обов'язкових платежів ТОВ «Приватреклама»	18
	2.1. Аналіз впливу оподаткування на показники діяльності ТОВ «Приватреклама»	24
	Висновки до розділу 2	33
Розділ 3.	ВЕКТОРИ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ	35
	3.1. Перспективи трансформації оподаткування підприємств в Україні	35
	3.2. Напрями податкового стимулювання інвестування як необхідний інструмент активізації діяльності підприємств	38
	3.3. Досвід економічно розвинутих країн у стимулюванні розвитку малих підприємств: позитивні аспекти для імплементації в Україні	44
	Висновки до розділу 3	49
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
	ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Підвищення ефективності господарської діяльності підприємств та на цій основі стійкий розвиток економіки України – важливе завдання для економічної науки. Розв'язання цього питання є складним і потребує впровадження податкової системи, яка, окрім основної функції – забезпечення бюджету доходами, не обмежувала б ініціативу підприємств і сприяла розвитку виробництва та послуг. Сучасна податкова система характеризується високим і нерівномірним податковим тягарем для підприємств, а також має суттєві недоліки у визначенні податкової бази та ставок.

Економічна наука виявилася не зовсім готовою до створення системи оподаткування підприємств, яка б відповідала специфічним умовам, в яких Україна опинилася під час війни. Саме тому це дослідження є особливо важливим та актуальним.

Важливі питання оподаткування у фінансово-господарській діяльності підприємств досліджені у роботах таких українських вчених, як Бечко П.К., Бланк І.О., Вишневський В.П., Горб В.А., Грицюк Н.О., Л.М., Желізняк, Іванов Ю.Б., Кеменяш І.Г., Кізима А.Я., Крисоватий А.І., Лемішовська О.С., Лиса Н.В., Луцик А.І., Мельник О.Г., Півняк Ю.В., Підлужний М.П., Рева Т.М., Сердюк О.М., Тимошенко О.В., Тищенко О.М., Ткачик Л.П., Череп А.В., Швадченко В.О., Шевчук І.В., Шкварчук Л.О., Шпак Н.О., Яремко І.Й. та інших.

Проте необхідність пошуку шляхів стимулювання діяльності підприємств в умовах глибокої економічної кризи, в якій Україна опинилася внаслідок війни, вимагає подальшого дослідження цього напрямку.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є дослідження теоретично-прикладних засад впливу оподаткування на діяльність підприємства та розроблення ефективного економічного механізму підвищення ефективності позитивного впливу оподаткування на діяльність підприємств в Україні.*

Для досягнення поставленої мети в дослідженні передбачено вирішення таких завдань:

- розглянути наукові концепції оподаткування підприємств;
- дослідити вплив податкового регулювання на діяльність підприємств;
- охарактеризувати систему оподаткування підприємств в Україні;
- проаналізувати сплату обов’язкових платежів, нарахованих Товариством з обмеженою відповідальністю «Приватреклама» у 2021–2023 роках;
- оцінити вплив оподаткування на діяльність ТОВ «Приватреклама»;
- визначити перспективи трансформації оподаткування підприємств в Україні;
- виявити напрями податкового стимулювання інвестування як необхідного інструменту активізації діяльності підприємств;
- дослідити досвід економічно розвинутих країн у стимулюванні розвитку малих підприємств та визначити позитивні аспекти для імплементації в Україні.

Об’єктом дослідження є інструменти податкового регулювання діяльності підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти впливу системи оподаткування підприємств на ефективність їх діяльності.

Методи дослідження. Випускна кваліфікаційна робота виконана із застосуванням загальнонаукових методів дослідження об’єкта та спеціальних методів економічного аналізу, зокрема: методів аналізу, синтезу та узагальнення; методу індукції для виявлення чинників, що впливають на податкове навантаження підприємства; методу дедукції для вивчення взаємозв’язку між методами та інструментами податкового впливу на діяльність підприємств; методу групування, а також графічного, схематичного і табличного методів для візуального представлення результатів проведеного дослідження.

Інформаційна база дослідження. Дослідження здійснювалось на основі теоретичних та методологічних положень вітчизняних та зарубіжних науковців у сферах податкового регулювання діяльності підприємств. Інформаційною базою роботи є законодавчо-нормативні акти, інструктивні та методичні документи з питань оподаткування та регулювання господарської діяльності, податкової та

фінансової звітності Товариства з обмеженою відповідальністю «Приватреклама», інтернет-ресурси, матеріали періодичних видань і міжнародних оглядів, інші довідково-інформаційні джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій для підвищення ефективності податкового впливу на підприємства з метою активізації їх господарської, інвестиційної та інноваційної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості подання запропонованих рекомендацій на розгляд органам державної влади для податкового стимулювання діяльності підприємств.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю на тему «Перспективи трансформації оподаткування підприємств в Україні» (Збірник студентських наукових праць Чернівецького торговельно-економічного інституту ДТЕУ. Випуск XXXV. Чернівці, 2024.).

Обсяг та структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 52 сторінках, що містять 5 таблиць і 14 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Наукові концепції оподаткування підприємств

Останніми роками розвиток країн відбувається в умовах нестабільності, що є наслідком нової економічної реальності. Одним із ключових шляхів подолання негативних тенденцій є розширення діяльності підприємницьких структур у різних формах і сферах. Гнучка структура компаній дозволяє їм швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, користуючись споживчими та іншими перевагами. Уряди провідних країн у рамках антикризових заходів приділяють значну увагу підтримці підприємництва, впроваджуючи різноманітні регулятивні інструменти, включно з податковими стимулами, враховуючи особливості національних економічних систем.

Концепції оподаткування бізнесу ґрунтуються на теоретичних позиціях щодо сутності податків, розглядаючи їх як важіль економічного регулювання, плату за державні послуги чи інструмент перерозподілу багатства. В економічній літературі виділяється кілька основних підходів до оподаткування, кожен з яких значно вплинув на формування теорії фіскальних відносин між бізнесом і державою. Зокрема, теорія обміну (Т. Гоббс та ін.) розглядає оподаткування як взаємовигідний процес, заснований на узгодженні інтересів економічних агентів через суспільний договір. Податки при цьому сприймаються як плата за послуги держави (наприклад, забезпечення правопорядку та правосуддя) [29, с. 63].

Ідеї класичної податкової теорії А. Сміта розвивали Дж. Б'юкенен, Д. Хікс, К. Ерроу та ін., які наголошували, що податки є не тільки джерелом бюджетних надходжень, але й ресурсом для виконання державних функцій, пов'язаних із добробутом. Прихильники теорії суспільного вибору, такі як К. Віксель, В. Вікрі та П. Даймонд, вважають, що розширення державних функцій, пов'язане зі збільшенням населення, вимагає додаткових ресурсів через урядові доходи, що

враховують платоспроможність громадян. У теорії добробуту, сформованій А. Пігу, рівень життя громадян включає не тільки економічні аспекти, але й інші фактори, як-от умови праці та стан довкілля, що сприяло розвитку концепції інклюзивного зростання [47, с. 24–26].

Дослідження авторів дозволяють глибше зрозуміти роль податків у формуванні фіскальної системи та перерозподілі суспільних благ. Питання справедливості оподаткування і створення рівних умов для бізнесу обговорювалися в дослідженнях конкуренції та ринкових структур. У роботах таких вчених, як Ф. Шерер, І. Кірцнер, Ж. Тіроль та інших, підкреслювали значення набору технологій і рівня кваліфікації, які визначають успішність компаній на ринку. М. Портер пропонував оцінювати конкурентоспроможність національної економіки через рівень життя, а основою успішного розвитку підприємств вважав продуктивність, яка визначає вартість продукції на одиницю ресурсів [11, с. 168].

Податково-бюджетна політика може прискорювати чи уповільнювати економічні процеси. Дж. М. Кейнс вивів основи фіскальної політики як стабілізуючого інструменту, здатного короткостроково регулювати бюджетно-податкові відносини через інституційні фактори. Ризики глобалізації потребують нових підходів до оподаткування, враховуючи динамічний розвиток економіки. М. Ротбард підкреслював, що будь-які події на ринку взаємопов'язані, а підприємці змушені брати на себе ринкові ризики. С. Росс підкреслював, що підприємцям необхідно формувати унікальні стратегії. В. Баумоль довів, що поведінка підприємств на конкурентних ринках може змінюватися залежно від їхнього майнового стану [34, с. 296].

А. Лаффер розробив концепцію "податкового клину" (tax wedge), що відображає оптимальний рівень оподаткування і його стимулюючий ефект на інвестиції. Податковий тягар та вплив державних фінансів на підприємницьку діяльність детально досліджені А. Алесінім, А. Вагнером, П. Самуельсоном та іншими. А. Вагнер вважав, що частка державного сектора зростає, тому важливо

знайти оптимальний баланс між державним і приватним секторами економіки [58, с. 126-127].

Підприємницький ризик, як основну характеристику бізнесу, описав Ф. Найт, доповнивши теорії Р. Кантільйона та Ж. Б. Сея, наголосивши на потребі компенсувати ризик новими інвестиціями. Динаміка економіки вимагає особливої уваги до оподаткування бізнесу, а також до врахування цілей сталого розвитку, що стали основою для нових концепцій, зокрема інклюзивного розвитку. Питання нерівності, збереження довкілля та глобальних викликів у цьому контексті стали предметом досліджень Дж. Маркусена, Х. Ноттона та інших [66, с. 78].

Асиметрію інформації та невизначеність в економіці розглядали Дж. Міррліс, Дж. Акерлофф і М. Спенс, зазначаючи, що ринкова сила криється у здатності передавати інформацію через зміну цін. Дослідження трансакційних витрат Р. Коуза та Д. Норта наголошують на значенні раціональних очікувань і дотримання законів. За Д. Нортом, віра в надійність законів і прав власності обмежує опортунізм, який може негативно вплинути на суспільні відносини [11, с. 347].

Е. Остром і О. Уільямсон [9, с. 73]. приділили увагу питанням організаційних меж фірм і спільних ресурсів. Дж. Б'юкенен, аналізуючи неоінституціональні теорії, пояснював обмеження, що впливають на економічні відносини, визначаючи вплив формальних і неформальних правил на соціально-економічні системи. Й. Шумпетер стверджував, що розвиток економічних систем у невизначених умовах ускладнює прогнозування.

Еволюційна теорія Р. Нельсона та С. Уїнтера заперечує, що максимізація прибутку є єдиним чинником для прийняття рішень. Замість цього вони висувують концепцію "рутини" як стандартної поведінки компаній, що залежить від виробничих можливостей, а не від очікуваних прибутків. У ХХІ ст. ідеї еволюційної теорії були розвинуті М. Ендрюсом і Г. Торнтоном, які висунули концепцію ітеративної адаптації в процесах реформ [28, с. 102].

Нова економічна реальність стимулює розвиток концептуальних підходів до фіскальних відносин. Під впливом інституціоналізму та неоінституціоналізму концепції оподаткування тепер враховують не тільки прибутковість підприємств, але й їхні позитивні соціальні ефекти, такі як зайнятість, розвиток людського капіталу, поширення знань, захист інтелектуальної власності, а також партнерство держави і приватного сектора.

1.2. Вплив податкового регулювання на діяльність підприємств

Еволюція податкових систем у різних країнах демонструє, що найбільший ефект від оподаткування досягається не стільки шляхом посилення фіскальної функції, скільки при використанні податків як інструменту стимулювання, що забезпечує баланс між інтересами держави та платників. Через ключові елементи податкової системи — податки, пільги, фінансові санкції, принципи, форми і методи оподаткування, а також обов'язки та відповідальність платників — держава формує єдині вимоги для ефективного управління в економіці країни.

Податкова політика держави у сфері податкових відносин є частиною загальної економічної політики, що спирається на нормативно-правові акти, які визначають види податків, зборів і обов'язкових платежів, а також регулюють порядок їх справляння. Держава самостійно здійснює податкову політику, орієнтуючись на завдання соціально-економічного розвитку. Податкова політика визначає принципи, структуру та значення податкової системи для підприємств. Ключовою умовою ефективної податкової політики є її стабільність і передбачуваність, що дозволяє підприємствам планувати свою діяльність і адекватно оцінювати ефективність прийнятих рішень.

Податкова політика має бути організована так, щоб, з одного боку, забезпечувати реалізацію фіскальної функції податків, а з іншого — підтримувати регулюючу функцію з метою посилення впливу податкового механізму на відтворювальні процеси. Оскільки одночасне досягнення всіх

соціально-економічних цілей є малоімовірним, основним завданням податкової політики є знаходження оптимального балансу між можливостями держави у формуванні фінансових ресурсів через податковий механізм та досягненням пріоритетних соціально-економічних цілей на певних етапах розвитку країни.

Саме завдяки податковій політиці держава не тільки формує джерела фінансування важливих суспільних витрат, забезпечуючи фіскальну функцію податків, але і створює передумови для структурних змін і зростання національної економіки.

Засоби і методи податкової політики слугують інструментами цілеспрямованого впливу держави на суб'єктів економічних відносин, що називається податковим регулюванням.

Податкове регулювання відноситься до економічних методів управління, оскільки реалізується через економічні інтереси учасників податкового процесу. Нижче наведені різні підходи до визначення цього терміну:

- податкове регулювання являє собою сукупність специфічних заходів в області оподаткування, націлених на втручання держави в ринкову економіку згідно з прийнятою концепцією економічного зростання [11, с. 156];
- податкове регулювання – це заходи непрямого впливу на економіку, економічні і соціальні процеси через зміну видів податків, податкових ставок, введення пільг, коригування загального рівня оподаткування та бюджетних відрахувань [8];
- податкове регулювання — це система спеціальних заходів в оподаткуванні, що спрямовані на втручання держави в ринкову економіку відповідно до прийнятої урядом концепції економічного зростання [24].

Наведені вище визначення терміну податкового регулювання дозволяють сформулювати основні його ознаки (рис. 1.1).

Податкове регулювання як непрямий метод впливу на економічні процеси базується не на прямому примушенні, а на використанні економічних інтересів суб'єктів господарювання. Через засоби податкової політики держава створює

ситуації, за яких суб'єкти господарювання обирають дії, вигідні для них і відповідні державним інтересам, та уникають тих, що їм не відповідають.

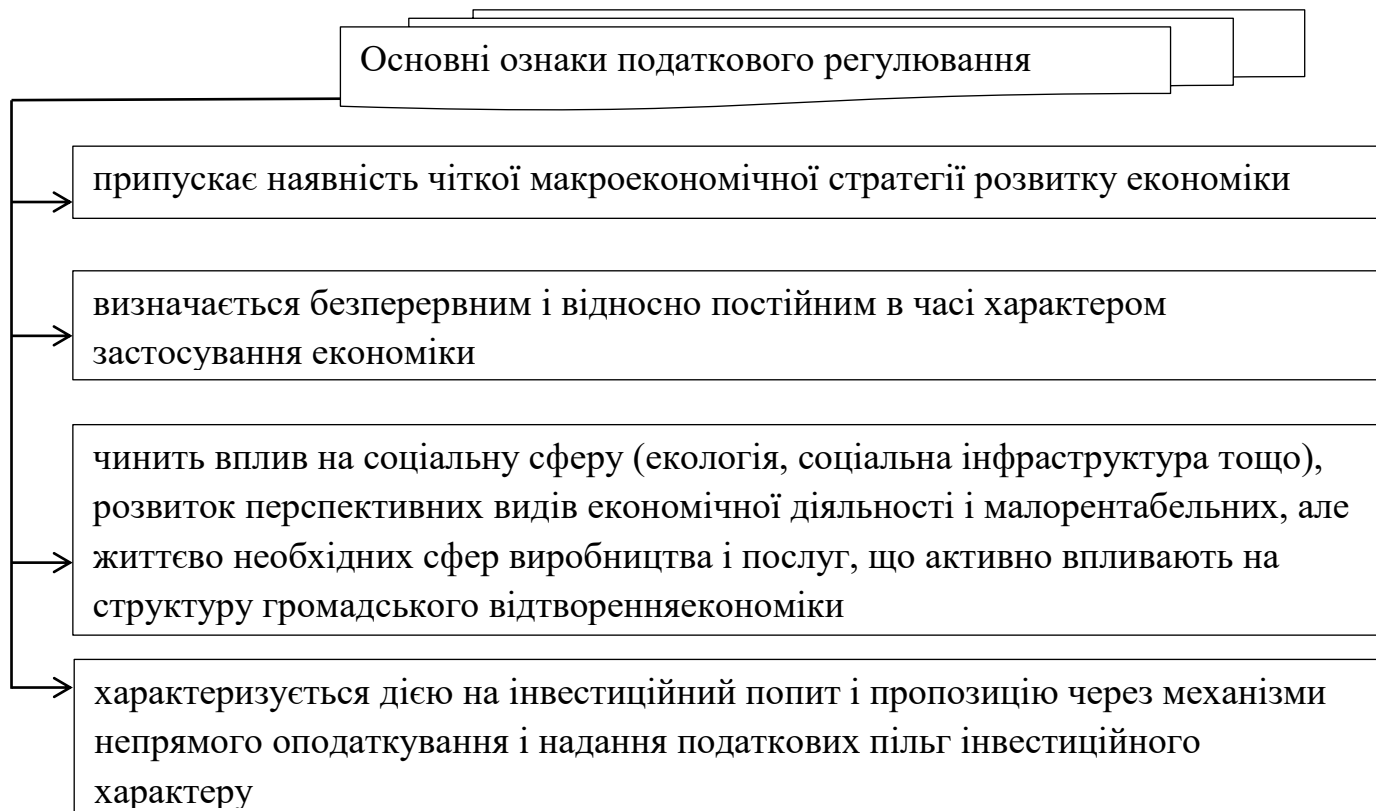

Рис. 1.1. Основні ознаки податкового регулювання

Податкове регулювання включає як стимулюючі, так і обмежувальні заходи, що формують комплексний підхід. Наприклад, запровадження у 1999 р. спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для малого бізнесу стимулювало розвиток цього сектора економіки. З іншого боку, як стримуючий захід було введено спеціальний облік для бартерних операцій (1997-2002 рр.), що контролювало їх використання.

Особливе значення має податкове стимулювання економічних процесів, зокрема інвестиційних. Ефективне податкове стимулювання потребує чіткої макроекономічної стратегії, безперервного застосування і здатності впливати на соціально значущі сфери (екологію, інфраструктуру), а також розвиток видів діяльності з низькою рентабельністю, але високою соціальною значущістю. Це досягається через непряме оподаткування та податкові пільги інвестиційного

характеру, що широко застосовуються у розвинених країнах і враховують інтереси усіх платників.

Сегмент податкових стимулів можна розглядати як частину механізму, що визначає обсяг необхідних стимулів для активізації інвестиційної діяльності. Наприклад, В. Зимовець і О. Терещенко відзначають, що стимули слугують засобом впливу на свідомість і волю людини, що дозволяє спрямувати їх на вирішення пріоритетних завдань, таких як зростання продуктивності та технічного прогресу. Стимули можуть бути матеріальними, моральними або правовими [16].

Інший підхід пропонує П. Колісніченко, визначаючи стимул як спонукання до дії, що створює сприятливі умови для реалізації інтересів суб'єкта. Стимули мають такі властивості: вони створюють сприятливі умови для досягнення інтересів, розширюють свободу дій, мотивують до позитивної активності та сприяють розвитку суспільних відносин [24].

Стимули у податковому регулюванні полегшують виконання податкових обов'язків. І. Мінін вважає податкове стимулювання важливим інструментом, що забезпечує баланс інтересів держави та платника через відповідну податкову оптимізацію [33]. Т. Мулик, зі свого боку, зазначає, що держава зацікавлена заохотити платників податків до діяльності, корисної для суспільства і самого платника [35].

Під податковим стимулюванням діяльності підприємств слід розуміти цілеспрямовані дії державних органів, які шляхом надання пільг і стимулів поліпшують фінансове становище певних категорій платників, створюючи умови для їхньої економічної зацікавленості в розвитку господарської та інвестиційної діяльності.

Характеристика концептуальної моделі податкового регулювання включає мету, об'єкт, суб'єкт, принципи, методи, функції та інструменти, що використовуються для стимулювання економічної діяльності (дод. А).

Отже, податки як інструмент впливу держави на розвиток діяльності підприємств відіграють найважливішу роль. Тому задача підвищення

господарської та інвестиційної активності суб'єктів бізнесу обумовлює необхідність розробки ефективних інструментів податкового регулювання і стимулювання економічної діяльності.

1.3. Характеристика системи оподаткування підприємств в Україні

Податковим кодексом України визначено, що підприємства можуть обирати між загальною системою оподаткування або спрощеною системою, яка передбачає сплату єдиного податку та ведення спрощеного обліку і звітності. Податок на прибуток є ключовим для підприємств на загальній системі, оскільки його механізм впливає на фінансову діяльність суб'єкта господарювання та на державну фінансову політику. Цей податок фактично визначає прибуток підприємства як фінансовий результат за всіма операціями за звітний період і спрямований на стимулювання інвестицій та зростання капіталу.

Згідно зі статтею 134 Податкового кодексу [1], об'єктом оподаткування є прибуток, отриманий в Україні та за її межами, скоригований на різниці. Цей підхід до розрахунку базується на фінансовому результаті до оподаткування з урахуванням коригувань. Відображення податку на прибуток у бухгалтерському обліку є завершальним етапом, що вимагає попереднього визначення доходів і витрат.

Податковий кодекс закріпив ряд принципів, таких як періодичність і відповідність доходів і витрат, на яких базується розрахунок податку на прибуток. Гармонізація бухгалтерського та податкового обліку спрямована на створення спільної бази для зменшення суперечностей, хоча і враховуються тимчасові та постійні різниці. Наразі ставка податку на прибуток становить 18%, що сприяє залученню іноземних інвестицій, однак подальше зниження може бути неефективним без структурних реформ.

Податок на додану вартість (ПДВ) стягується на кожному етапі виробництва і реалізації. ПДВ виконує роль податку на споживання, хоч його регресивність викликає потребу в додаткових соціальних пільгах для

малозабезпечених. Прихильники ПДВ стверджують, що він стимулює інвестиції та експорт, зокрема через нульову ставку для експорту. Інші ставки ПДВ – 20% (стандартна), 7% (щодо медикаментів, визначених переліком КМУ та ін.) та 14% (щодо окремих видів сільгосппродукції) [1].

Оподаткування доданої вартості забезпечується через застосування кредитного методу визначення обсягів зобов'язань з ПДВ, відповідно до якого платник податку має право зменшувати суму податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з продажем ним товарів, на величину податку, сплаченого в ціні придбаних матеріальних ресурсів та основних фондів, що використовуються в діяльності суб'єкта.

Акцизний податок стосується специфічних товарів, таких як алкоголь і тютюн, і несе як фіскальну, так і регулюючу функцію, впливаючи на рентабельність і обсяг виробництва товарів, що мають соціальні та екологічні ризики. До підакцизних товарів в Україні належать: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, паливо моторне альтернативне; автомобілі легкові, кузови до них, причеи та напівпричеи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія.

Плата за землю, що входить до податку на майно, стягується з користувачів і власників земельних ділянок. Ставка податку на землю не перевищує 12%, а базою для нього є нормативна грошова оцінка землі.

Спрощена система оподаткування дозволяє підприємствам платити єдиний податок і звільняє їх від інших податкових зобов'язань, таких як податок на прибуток, податок на майно та ПДВ, залежно від обраної групи. Умови оподаткування підприємств єдиним податком подано у дод. Б. Загалом в механізмі нарахування єдиним податком передбачено застосування чотирьох груп, проте для підприємств передбачено лише 3 і 4 групи. Порядок нарахування

та сплати єдиного податку передбачає наявність квартального періоду (III група) та річного періоду (IV група) (дод. В).

Запровадження спрощеного оподаткування в Україні повинно сприяти розв'язанню наступних проблем для бізнесу:

- підтримці малого бізнесу та підвищенню його ролі у розвитку національної економіки;
- підвищенню рівня зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць у малому бізнесі і зменшенню, таким чином, державних витрат на утримання безробітних; умови функціонування ринкових економічних відносин шляхом підтримки тих суб'єктів господарської діяльності, конкурентні позиції яких на ринках внаслідок об'єктивних обставин є слабшими порівняно з великими підприємствами;
- активізації інноваційної діяльності, сприянню впровадженню нових технічних та комерційних ідей;
- пом'якшенню соціального розшарування суспільства шляхом формування середнього класу, що, у свою чергу, знижує соціальну напруженість у державі.

Висновки до розділу 1

Концепції оподаткування бізнесу ґрунтуються на теоретичних позиціях щодо сутності податків, розглядаючи їх як важіль економічного регулювання, плату за державні послуги чи інструмент перерозподілу багатства. В економічній літературі виділяється кілька основних підходів до оподаткування, кожен з яких значно вплинув на формування теорії фіскальних відносин між бізнесом і державою.

Засобами та інструментами податкової політики проводиться цілеспрямований вплив держави на учасників економічних відносин, який називається податковим регулюванням. Заходи податкового регулювання за характером впливу можуть бути як стимулюючими, так і стримувальними, тобто мають комплексний характер. В роботі визначено складові системи податкового

регулювання діяльності підприємств.

В Україні підприємства можуть використовувати загальну систему обліку та оподаткування, або ж застосовувати спрощену систему оподаткування.

Податок на прибуток підприємств на сьогодні є одним з найвагоміших із групи податків, які сплачують підприємства на загальній системі оподаткування, ефективність механізму його нарахування та відповідно й результативність фінансово економічної діяльності суб'єкту господарювання. Основним його призначенням є регулювання господарської діяльності, стимулювання розвитку інвестицій та нарощення капіталу підприємства.

ПДВ є одним з найбільш ефективних податків на споживання. Цей податок сприяє інвестиційному процесу, крім того він стимулює експорт. Оподаткування доданої вартості забезпечується через застосування кредитного методу визначення обсягів зобов'язань з ПДВ, відповідно до якого платник податку має право зменшувати суму податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з продажем ним товарів, на величину податку, сплаченого в ціні придбаних матеріальних ресурсів та основних фондів, що використовуються в діяльності суб'єкта.

Вплив через акцизний податок на рентабельність виробництва окремих товарів дає змогу певним чином знизити інтерес виробників до входження у такі сфери бізнесу, як виробництво алкоголю, тютюну, добуток мінеральної сировини.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. При цьому суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку, що впливає на ставку останнього та визначає суб'єкта платником чи неплатником ПДВ.

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ПРИВАТРЕКЛАМА»)

2.1. Аналіз справляння податків і обов'язкових платежів ТОВ «Приватреклама»

Товариство з обмеженою відповідальністю «Приватреклама» – це підприємство, яке здійснює рекламну діяльність. Підприємством «Приватреклама» у 2021–2023 рр. справлялися такі податки і збори, як податок на додану вартість, податок на прибуток, плата за землю, єдиний соціальний внесок.

У результаті провадження господарської діяльності ТОВ «Приватреклама» сплачувало такі суми обов'язкових платежів: у 2021 р. підприємство нарахувало 378,1 тис. грн. обов'язкових платежів, у 2022 р. – 426,3 тис. грн., що на 12,7% або на 48,2 тис. грн. більше показника 2021 р. У 2023 р. до зведеного бюджету та державних цільових фондів сплачено 380,3 тис. грн., що на 46,0 тис. грн. або на 10,8% менше показника 2022 р. та на 2,2 тис. грн. або на 0,6% більше показника 2021 р. (рис. 2.1).

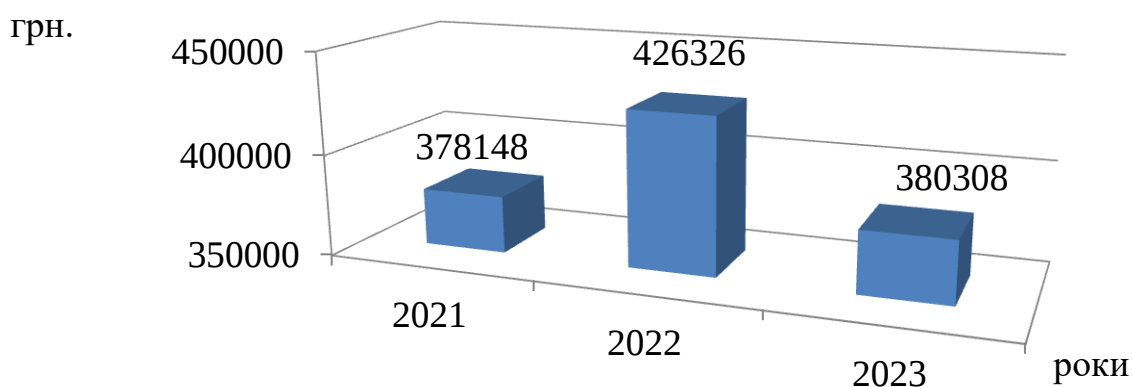

Рис. 2.1. Динаміка обов'язкових платежів до зведеного бюджету та державних цільових фондів, нарахованих ТОВ «Приватреклама» протягом 2021–2023 років

Проаналізуємо структуру обов'язкових платежів, нарахованих ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

**Структура обов'язкових платежів, сплачених ТОВ «Приватреклама» у
2021–2023 рр.**

Назва обов'язкового платежу	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	Сума, грн.	Пит. вага, %	Сума, тис. грн.	Пит. вага, %	Сума, тис. грн.	Пит. вага, %
Податок на прибуток	65394	17,3	83259	19,5	78991	20,8
ПДВ	185523	49,1	204044	47,9	135142	35,5
Плата за землю	9271	2,5	12782	3,0	18212	4,8
Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	117960	31,2	126241	29,6	147963	38,9
Всього	378148	100,0	426326	100,0	380308	0,0

Як видно з проведених розрахунків, в структурі сплачених підприємством обов'язкових платежів у 2021, 2022 та 2023 роках домінують надходження податку на додану вартість – відповідно. 49,1%, 47,9% та 35,5%. Друге місце посідає єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – 31,2%, 29,6% та 38,9%. Третє місце — податок і на прибуток 17,3%, 19,5% та 20,8% відповідно у 2021, 2022 та 2023 роках. Частка плати за землю динамічно зростала – 2,5% у 2021 р., 3,0% у 2022 р. та 4,8% у 2023 р. (рис. 2.2).

Податок на прибуток підприємств – вагомий н фінансовий регулятор як доходів суб'єктів господарювання, так і стану розвитку певних економічних процесів: н. нагромадження капіталу, інвестицій, підприємницької н. активності, сукупного споживання тощо. Цей податок н суттєво впливає на н. різні види господарської діяльності. Об'єктом оподаткування з податку на прибуток є прибуток. Ставка податку на прибуток у досліджуваному періоді зменшувалася, зокрема у 2021 році н. підприємство оподатковувалося н. за ставкою 19%, у 2022 та 2023 роках за ставкою 18%.

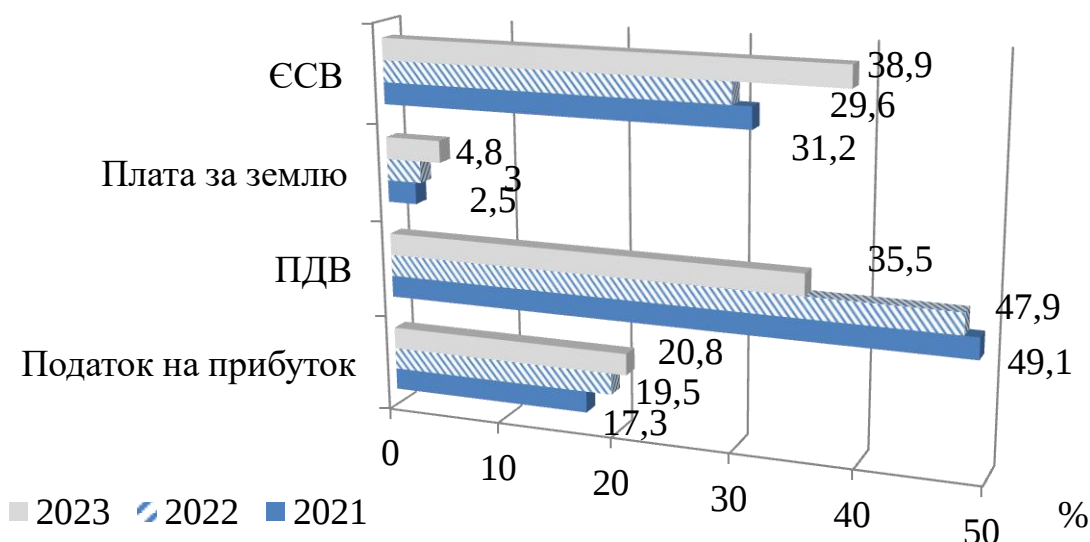

Рис. 2.2. Значення найважливіших у фінансовому значенні обов'язкових платежів, що нараховані ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

Максимального значення величина податку на прибуток набула у 2022 р. – 83259 грн. (на 17865 грн. або на 27,3 % у порівнянні з показником 2021 р.). У 2023 р. нарахований підприємством податок на прибуток зменшився на 5,1 % або на 4268 грн. (рис. 2.3, дод. Г, Д, Е).

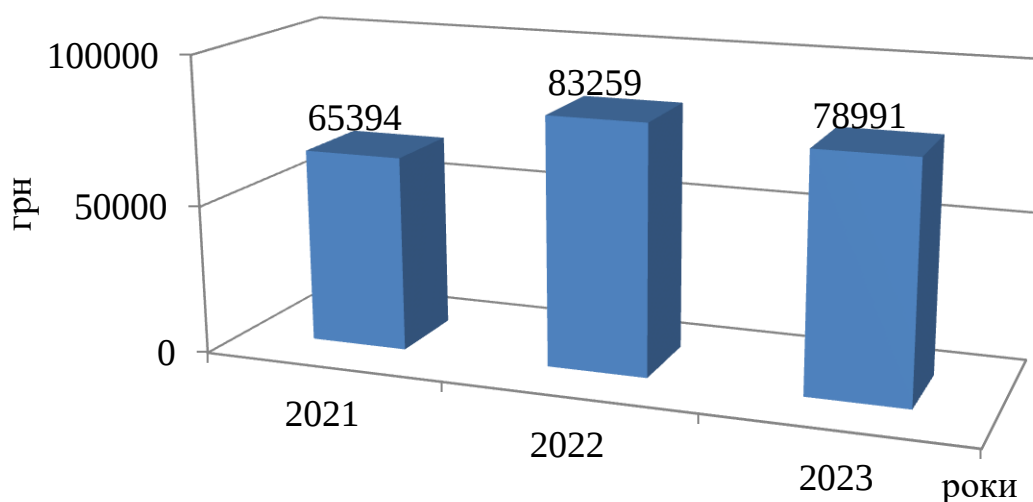

Рис. 2.3. Динаміка сплати податку на прибуток ТОВ «Приватреклама» протягом 2021–2023 рр.

Дослідимо доходи та витрати підприємства, що визначають величину отриманого прибутку. Доходи ТОВ «Приватреклама» зросли на 27,3% у 2022

р. або на 588078 грн. у порівнянні з показником 2021 р. У 2023 р. доходи підприємства, що підлягають оподаткуванню, зменшилися на 5,1% або на 10670 грн. у порівнянні з показником 2022 р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

**Динаміка показників оподаткування податком на прибуток ТОВ
«Приватреклама» у 2021–2023 рр.**

(тис. грн.)

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення		Темп приросту (%)	
				2022/ 2021	2023/ 2022	2022/ 2021	2023/ 2022
Податок на прибуток	65394	83259	78991	+17865	-4268	27,3	-5,1
Доходи	1554235	2142313	2131643	+588078	-10670	37,8	-0,5
Витрати	1210056	1679763	1692804	+469707	+13041	38,8	0,8
Об'єкт оподаткування	344179	462550	438839	+118371	-23711	34,4	-5,1

Спостерігається і зростання витрат підприємства: у 2022 р. збільшилися на 37,8% (на 469707 грн.). У 2023 р. витрати збільшилися на 13041 грн. (на 0,8%) у порівнянні з минулорічним показником. У результаті у 2022 році відбулося зростання величини оподатковуваного прибутку на 118371 грн. або на 34,4%, а у 2023 році – зменшення на 23711 грн. або на 5,1%. Крім того, на зменшення нарахованої суми податку на прибуток вплинуло зменшення у 2022 та 2023 році ставки до 18%.

ТОВ «Приватреклама» виступає страхувальником в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Зокрема, підприємство належить до 5 класу професійного ризику і згідно законодавства України відраховувало із суми витрат на оплату праці єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за ставкою 36,8%. Таким чином, на сплату ЄСВ товариство витрачало додатково більше третини суми витрат на оплату праці, що є значним тягарем для підприємства.

Враховуючі значні суми витрат на оплату праці підприємством у досліджуваному періоді сплачено єдиного соціального внеску також у великих обсягах: у 2021 р. 117960 грн., у 2022 р. – 126241 грн., що на 8281 грн. або на 7% більше показника попереднього періоду. У 2023 р. динаміка сплати єдиного внеску зберегла позитивні тенденції: сума внесків зросла на 21722 грн. у порівнянні з 2022 р. або на 17,2% (рис. 2.4).

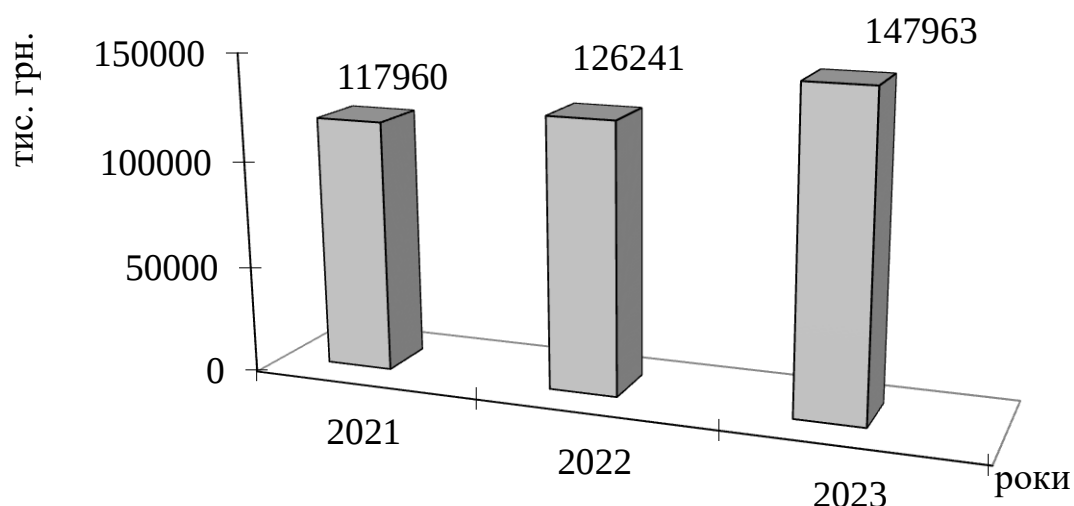

Рис. 2.4. Динаміка єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, сплаченого ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 рр.

ТОВ «Приватреклама» як володіє земельними ділянками в селі Коровія Глибоцького району, отже, сплачує земельний податок. У 2021 р. товариство сплатило 9271 грн. плати за землю, у 2022 р. – 12782 тис. грн. (що на 3510,9 тис. грн. або на 37,9% більше), у 2023 р. – 18212 грн. (на 5430 грн. або на 42,5% більше минулорічного показника) (рис. 2.5). Зазначимо, що у 2022 та 2023 роках товариство збільшувало площі орендованих земельних ділянок, а тому сума плати за землю зростає.

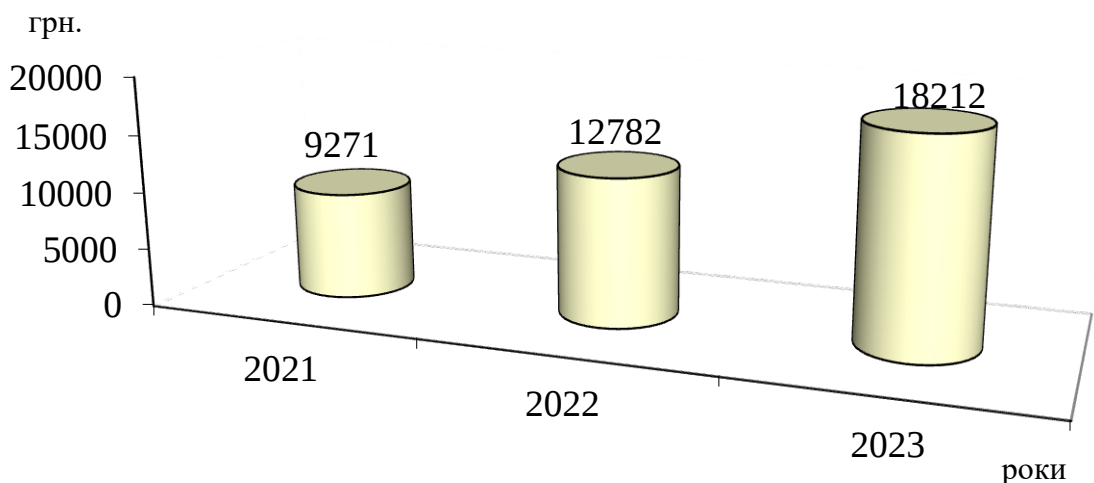

Рис. 2.5. Динаміка плати за землю, сплаченої ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 рр.

ПДВ – єдиний непрямий податок, який сплачує товариство. Проаналізуємо стан справляння податку на додану вартість ТОВ «Приватреклама». Підприємство не здійснює експорту продукції, тому включає як надбавку до ціни продукції суму ПДВ за ставкою 20%. ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет, визначається як різниця між податковим зобов'язанням і податковим кредитом. Динаміка податкового зобов'язання і податкового кредиту є строкатою (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Динаміка показників оподаткування податком на додану вартість ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 рр.

(тис. грн.)

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення		Темп росту (%)	
				2022/ 2021	2023/ 2022	2022/ 2021	2023/ 2022
Податкове зобов'язання	407,2	421,0	419,7	+13,8	-1,3	103,4	99,7
Податковий кредит	221,7	217,0	284,6	-4,7	+67,6	97,9	131,2
Сума ПДВ в бюджет	185,5	204,0	135,1	+18,5	-68,9	110,0	66,2

Так, податкове зобов'язання зросло на 3% у 2022 р. у порівнянні з показником 2021 р., у 2023 р. зменшилося на 0,7%. Податковий кредит зменшився на 2,1% у 2022 р. та збільшився на 31,2% у 2023 р.

У результаті випереджаючого зростання податкового зобов'язання над податковим кредитом у 2022 р. сума ПДВ, що сплачувалася підприємством в бюджет, збільшилася на 18,5 тис. грн. (на 10%) і становила 204 тис. грн. (проти 185,5 тис. грн. у 2021 р.) (рис. 2.6).

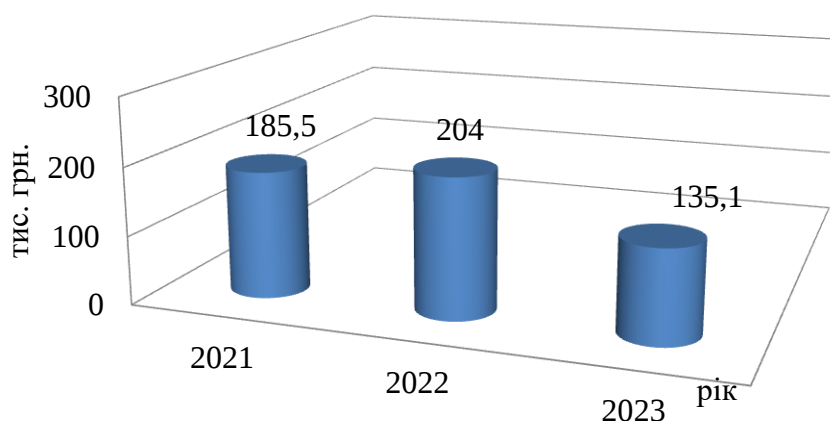

Рис. 2.6. Динаміка податку на додану вартість, сплаченого до державного бюджету ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 рр.

Проте у 2023 р. прослідковується зворотна ситуація: у результаті випереджаючого зростання податкового кредиту над податковим зобов'язанням сума ПДВ, що сплачувалася в бюджет, у 2023 р. зменшилася на 68,9 тис. грн. (на 33,8%) і становила 135,1 тис. грн.

2.2. Аналіз впливу оподаткування на показники діяльності ТОВ «Приватреклама»

Аналіз впливу податків на економічну ефективність діяльності підприємства включає як аналіз фінансової, господарської діяльності за відповідні періоди, так і визначення податкового навантаження на досліджуване підприємство. За допомогою дослідження фінансових показників підприємства

виявляється стан використання фінансових ресурсів, їх розміщення, а також виявляється резерви поліпшення господарської діяльності, що дає можливість позитивно впливати на раціональне використання фінансових ресурсів, визначення показників податкового тиску дає можливість сформулювати висновки щодо ефективності ведення податкового менеджменту підприємством.

Застосування показника податкове навантаження на підприємство (юридичну особу) набуло широкого вжитку. Доцільність його застосування полягає в тому, що підприємство являє собою окремий суб'єкт господарювання, який, з юридичної точки зору, відрізняється від фізичних осіб, що володіють ним. Знеособлені податки, які платить до бюджету підприємство, не можна порівнювати з податками на окрему особу, адже перші реально впливають на підприємство як окремий суб'єкт господарської діяльності, зменшуючи його оборотні кошти і обмежуючи можливості інвестування нерозподіленого прибутку в розвиток виробництва, підвищення заробітної плати працівникам тощо. Не можливо заперечувати необхідність дослідження ефекту перекладання податкового тягара з одного підприємства на інші, а зрештою – на фізичних осіб [25, с. 137].

Показник податкового навантаження на рівні окремого підприємства має одну із найголовніших ролей в економіці підприємства з таких причин:

- показник податкового навантаження застосовується податковими органами для протидії ухиленню від оподаткування та застосування схем мінімізації сплати податків, запобігання та виявлення інших правопорушень які належать до компетенції податкової служби;
- податкове навантаження використовується для прийняття рішення відносно вибору організаційно-правової форми господарської діяльності;
- показник податкового навантаження є основним інструментом системи управління оподаткуванням конкретного підприємства в контексті податкового менеджменту, планування й оптимізації;
- податкове навантаження дозволяє аналізувати варіанти вибору оподаткування в розрізі основної та спрощеної системи для малих підприємств.

Отже, доцільно зазначити, що податкове навантаження має важливість з погляду управління податками й може виступати безпосереднім об'єктом цього управління, а також є не стільки кількісною характеристикою, скільки предметом теоретичного аналізу, тобто представляє собою дослідження ефектів явного і неявного впливу податків на добробут їх платників.

В Україні на сучасному етапі розвитку статистики, податкового планування та обліку існує єдина загальна методологія кількісного вираження показників податкового тягарю на рівні окремого підприємства. Проте питання є досить дискусійним та являю собою підґрунтя для існування великої кількості поглядів та відмінностей у підходах. З введенням в дію Податкового кодексу виникла необхідність пристосування методики обчислення податкового навантаження до умов нового податкового законодавства. Методика обчислення податкового навантаження доведена «Методичними рекомендаціями щодо складання плану-графіка проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання» затверджених наказом ДПСУ від 27.06.2021 р. №553 [12]. Згідно документу, термін «податкове навантаження» був змінений на «податкову віддачу», хоча при цьому зміст залишився тим самим. В основному розрахунок рівня податкового навантаження згідно Методичним рекомендаціям щодо складання плану-графіка проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання відбуваються на основі визначення двох видів податкових платежів: податку з прибутку та податку на додану вартість. Податкове навантаження з податку на прибуток та податку на додану вартість визначається податковими органами для конкретного підприємства на підставі інформації, зазначеної в Декларації з податку на прибуток та податку на додану вартість відповідно.

Рівень сплати податку на прибуток визначається за формулою:

$$\text{ПВ ПП} = \frac{\text{ПП}}{\text{Д}} \times 100, \quad (2.1.)$$

де ПВ ПП розраховується як відношення нарахованої суми податку на прибуток ПП до доходу Д, який враховується при визначенні об'єкта оподаткування.

Таким чином рівень сплати податку на прибуток ТОВ «Приватреклама», визначений на основі даних звітності товариства подано на рис. 2.7 (дод. Г, Д, Е, Ж, З).

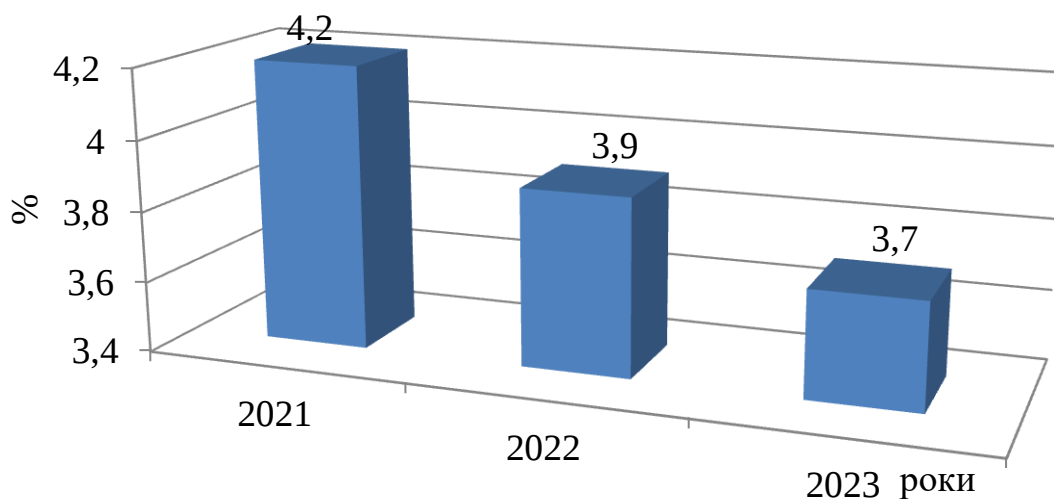

Рис. 2.7. Рівень сплати податку на прибуток ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

Рівень сплати ПДВ визначається за формулою (крім суб'єктів, які декларують до відшкодування ПДВ з державного бюджету):

$$\text{ПН ПДВ} = \frac{\text{р. 25 (або р. 27)}}{\text{р. 1.а}} \times 100 \quad (2.2)$$

де ПН ПДВ визначається як відношення показників рядків 25 або 27 декларації з ПДВ до показника колонки А рядка 1 декларації з ПДВ (рис. 2.8).

Крім затвердженої методики визначення податкового навантаження, існують інші методики, які широко застосовуються на практиці. Вимірюванню податкового навантаження на підприємство було присвячено багато публікацій, аналіз яких свідчить про те, що податкове навантаження на організацію обчислюється без урахування ефекту перекладання податків.

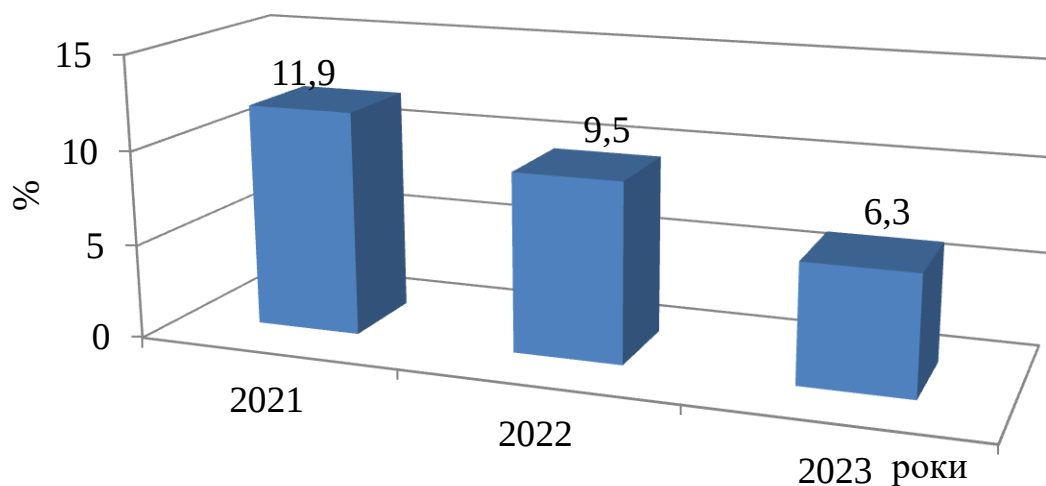

Рис. 2.8. Рівень сплати податку на додану вартість ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

Тому у загальному вигляді формула розрахунку податкового навантаження при такому припущенні має вигляд:

$$\text{ПН} = (\text{СП} / \text{Д}) \times 100\%, \quad (2.3)$$

де СП – сума податків, сплачених підприємством відповідно до чинного законодавства;

Д – дохід (рис. 2.9, дод. А, Б, В, Г, Д).

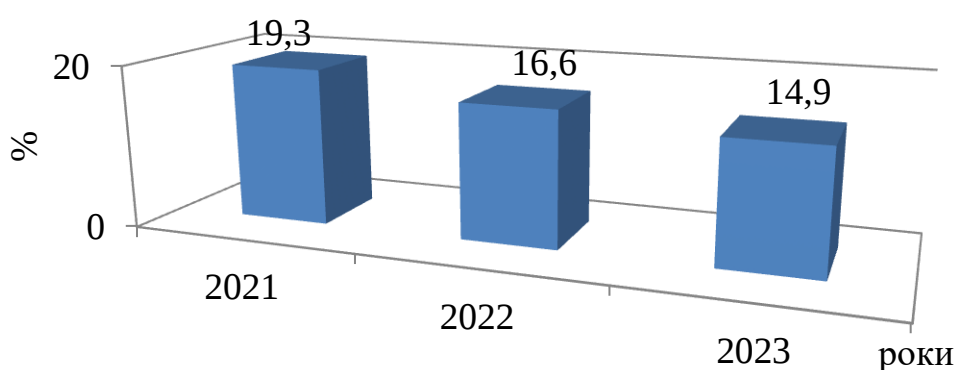

Рис. 2.9. Рівень податкового навантаження ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

Даний розрахунок не дозволяє визначити вплив зміни структури податків на показник податкового навантаження, а характеризує лише податкоємність

виготовленої продукції (виконаних робіт чи послуг) і не дає реальної картини податкового навантаження на платника податків.

Для визначення впливу структури податків можливе визначення податкового навантаження для певних груп податків. Метод визначення податкового навантаження по відношенню до доданої вартості передбачає розрахунок за формулою:

$$\text{ПН}_{\text{ДВ}} = (\text{СП} / \text{ДВ}) \times 100\%, \quad (2.4)$$

де ДВ – додана вартість (дохід за мінусом амортизації та матеріальних витрат на виробництво і реалізацію продукції) (табл. 2.4, дод. А, Б, В, Г, Д).

Таблиця 2.4.

**Рівень податкового навантаження щодо доданої вартості ТОВ
«Приватреклама» у 2021–2023 роках**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Сума сплачених обов’язкових платежів, тис. грн.	378,1	426,3	380,3
Дохід, тис. грн.	1931,4	2563,3	2551,3
Амортизація, тис. грн.	16,2	12,4	15,9
Матеріальні витрати, тис. грн.	1229,0	1186,0	1073,7
Додана вартість, тис. грн.	686,2	1364,9	1461,7
Податкове навантаження щодо доданої вартості, %	55,1	31,2	26,0

Даний метод розрахунку дозволяє визначити, яка частина доданої вартості переходить в податки, а також враховує частку матеріальних витрат, амортизації в доданій вартості підприємства.

Метод розрахунку податкового навантаження по відношенню до прибутку підприємства передбачає розрахунок за формулою:

$$\text{ПН}_{\text{Пр}} = (\text{СП}_{\text{Пр}} / \text{П}) \times 100\%, \quad (2.5)$$

де СПр – сума податкових платежів по прямим податкам на дохід (податок на прибуток), які сплачує підприємство;

П – прибуток підприємства.

Цей показник податкового навантаження дає можливість аналізу впливу прямих податків на фінансовий стан підприємства. Розраховується при позитивному значенні прибутку підприємства. Для ТОВ «Приватреклама» він рівний ставці податку на прибуток (рис. 2.10).

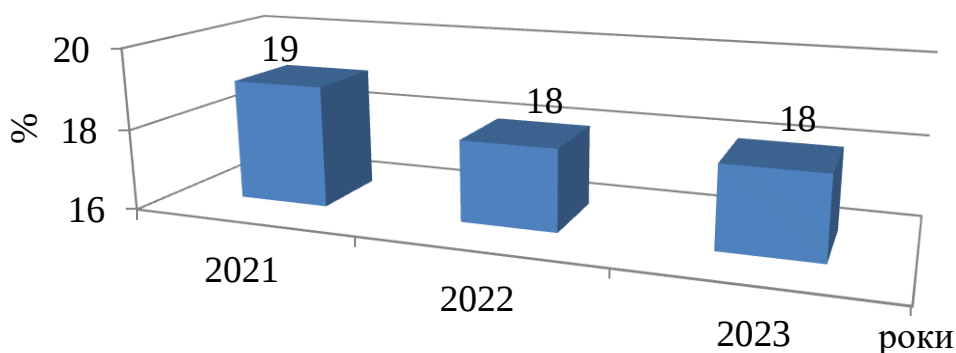

Рис. 2.10. Рівень податкового навантаження по відношенню до прибутку підприємства ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

Розрахунок податкового навантаження непрямих податків по відношенню до доходу передбачає використання наступної формули:

$$\text{ПНнепр} = (\text{СПнепр} / \text{Д}) \times 100\%, \quad (2.6)$$

де Спнепр – сума податкових платежів по непрямим податкам, які сплачує підприємство;

Д – дохід.

До непрямих податків слід відносити податок на додану вартість, акцизний податок, мито та інші податки, які відносяться до групи податків на споживання. Даний показник дає можливість визначити долю непрямих податків у доході підприємства. ТОВ «Тіара -С» з непрямих податків сплачувало лише податок на

додану вартість, тому рівень податкового навантаження непрямих податків представлений лише ПДВ (рис. 2.11).

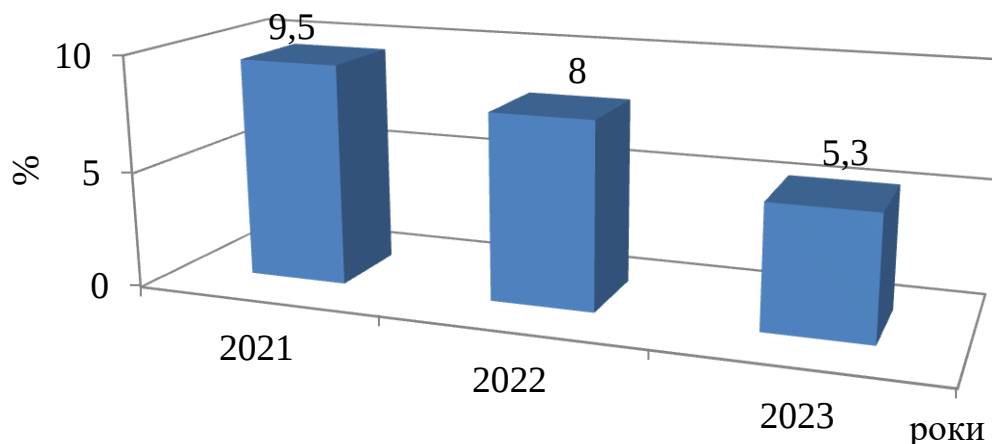

Рис. 2.11. Рівень податкового навантаження непрямих податків по відношенню до доходу ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

Метод розрахунку податкового навантаження податків на фонд оплати праці по відношенню до собівартості продукції передбачає використання формули:

$$\text{ПНфоп} = (\text{СПфоп} / \text{С}) \times 100\% , \quad (2.7)$$

де Спфоп – сума податкових платежів на фонд оплати праці, можливо включення єдиного соціального внеску, так як він має основні ознаки податку;

С – собівартість виготовленої продукції або виконаних послуг.

Даний показник дає можливість визначити частку податкових платежів на фонд оплати праці в собівартості продукції підприємства (рис. 2.12).

Недоліками методів розрахунку податкового навантаження за формулами (2.3), (2.4), (2.5), (2.6), (2.7) є:

- неможливість використання для більшості підприємств;

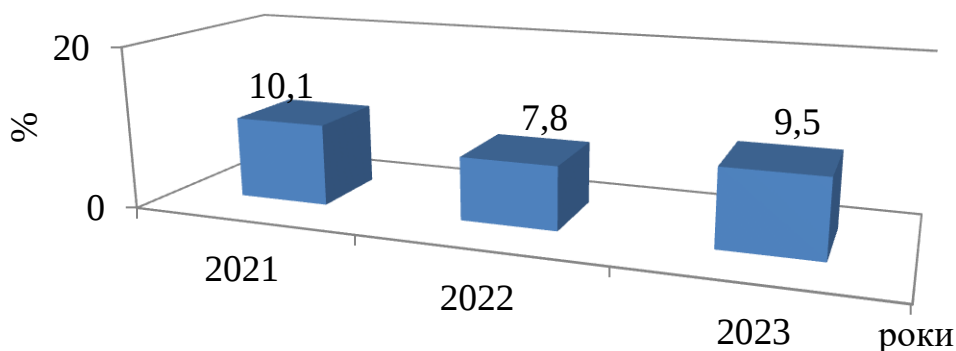

Рис. 2.12. Рівень податкового навантаження на фонд оплати праці по відношенню до собівартості продукції ТОВ «Приватреклама» у 2021–2023 роках

- значення податкового навантаження буде сильно відрізнятися для підприємств різних галузей;
- значення податкового навантаження буде сильно відрізнятися для підприємств однієї галузі;
- значення податкового навантаження буде сильно відрізнятися для підприємств різного масштабу;
- значення податкового навантаження буде сильно відрізнятися для підприємств різних систем оподаткування;
- недоцільно використання в статистичній системі.

Визначені недоліки обмежують практичне застосування вищенаведених методів розрахунку податкового навантаження для підприємств, позбутися деяких з недоліків можливо за рахунок побудови індексу податкового навантаження методами економетрії. Розрахунок індексу податкового навантаження як середньоарифметичного методів (2.4), (2.5), (2.6), (2.7) проводиться за формулою:

$$I_{пн} = (ПН_{дв} + ПН_{пр} + ПН_{непр} + ПН_{фоп}) / 4 \quad (2.8)$$

Таблиця 2.5.

**Узагальнений індекс податкового навантаження на ТОВ
«Приватреклама» у 2021–2023 роках**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Податкове навантаження щодо доданої вартості	55,1	31,2	26,0
Податкове навантаження щодо прибутку підприємства	19,0	18,0	18,0
Податкове навантаження непрямих податків щодо доходу	9,5	8,0	5,3
Податкове навантаження на фонд оплати праці щодо собівартості	10,1	7,8	9,5
Індекс податкового навантаження	23,4	16,3	14,7

Очевидно, що всі проведені розрахунки свідчать про зниження рівня податкового навантаження на ТОВ «Приватреклама» у досліджуваному періоді. Зокрема індекс податкового навантаження зменшився із 23,4% у 2021 році до 14,7% у 2023 році.

Висновки до розділу 2

Товариство з обмеженою відповідальністю «Приватреклама» – це підприємство, яке здійснює діяльність у сфері рекламних послуг. Підприємством «Приватреклама» у 2021–2023рр.справлялися такі податки і збори, як податок на додану вартість, податок на прибуток, плата за землю, єдиний соціальний внесок.

У результаті провадження господарської діяльності ТОВ «Приватреклама» сплачувало такі суми обов’язкових платежів: у 2021 р. підприємство нарахувало 378,1 тис. грн. обов’язкових платежів, у 2022 р. – 426,3 тис. грн., що на 12,7% або на 48,2 тис. грн. більше показника 2021 р. У 2023 р. до зведеного бюджету та

державних цільових фондів сплачено 380,3 тис. грн., що на 46,0 тис. грн. або на 10,8% менше показника 2022 р. та на 2,2 тис. грн. або на 0,6% більше показника 2021 р.

В структурі сплачених підприємством обов'язкових. платежів у 2021, 2022 та 2023 роках домінують надходження ПДВ – відповідно 49,1%, 47,9% та 35,5%. Друге місце посідає єдиний соціальний внесок – 31,2%, 29,6% та 38,9%. Третє місце — податок на прибуток 17,3%, 19,5% та 20,8% відповідно у 2021, 2022 та 2023 роках.

У результаті розрахунків показників впливу оподаткування на результати діяльності підприємства запропоновано методику визначення індексу податкового навантаження як середньоарифметичного методів визначення податкового навантаження щодо доданої вартості, прибутку підприємства, непрямих податків щодо доходу, на фонд оплати праці щодо собівартості. Особливістю даної методики розрахунку є можливість використання для аналізу більш широкого кола підприємств з набором статистичних даних відносно сфер діяльності та масштабів діяльності підприємств. Очевидно, що всі проведені розрахунки свідчать про зниження рівня податкового навантаження на ТОВ «Приватреклама» у досліджуваному періоді. Зокрема індекс податкового навантаження зменшився із 23,4% у 2021 році до 14,7% у 2023 році.

РОЗДІЛ 3

ВЕКТОРИ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи трансформації оподаткування підприємств в Україні

Підвищення ефективності оподаткування підприємств в Україні є критично важливим для забезпечення стійкого економічного розвитку, залучення інвестицій і створення прозорого бізнес-середовища, збільшення надходжень до бюджету.

У жовтні 2024 р. Верховна Рада прийняла в другому читанні проєкт закону про підвищення податків, який на дату представлення магістерського дослідження залишається не підписаним Президентом України. Згідно з пояснювальною запискою, документ передбачає:

1. Підвищення військового збору та розширення кола його платників на період до 31 грудня року, у якому буде припинено або скасовано воєнний стан, а саме:

- підвищення ставки військового збору з 1,5% до 5%;
- встановлення військового збору у розмірі 1% від доходу для платників єдиного податку третьої групи;
- встановлення військового збору для фізичних осіб-підприємців-платників єдиного податку першої, другої та четвертої групи на рівні 10% розміру мінімальної заробітної плати на місяць (мінімальна зарплата наразі складає 8 000 грн, отже, військовий збір складе 800 грн).

2. Встановлення ставки податку на прибуток для банків за 2024 рік у розмірі 50%.

3. Встановлення базової ставки податку на прибуток підприємств для цілей оподаткування прибутку небанківських фінансових установ (крім страховиків) на рівні 25%.

4. Вдосконалення запропонованої моделі визначення розміру авансових внесків у цілях оподаткування прибутку підприємств, які здійснюють роздрібну торгівлю паливом.

5. Зміна податкового періоду з квартального на місячний для подання звітності про суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, і суми утриманого з них податку, а також суми нарахованого єдиного внеску [14].

Зазначені заходи є заходами тактичного характеру, які обумовлені необхідністю залучення додаткових ресурсів до бюджету.

Загалом же підвищення ефективності оподаткування підприємств в Україні є важливою умовою для економічної стабільності, стійкого розвитку та інтеграції у глобальну економіку. А тому зосередимось на ключових аспектах необхідних змін, які сприятимуть економічному розвитку, покращенню інвестиційного клімату та стимулюванню бізнесу.

1) Оптимізація податкового навантаження на підприємства. Оптимізація податкових ставок і умов оподаткування є важливою складовою створення сприятливого ділового клімату. Високе податкове навантаження є одним із факторів, що обмежують розвиток підприємництва. Зниження ефективної ставки податку на прибуток може зменшити тиск на малий та середній бізнес, що стимулюватиме створення робочих місць і розширення виробництва. Такі заходи повинні передбачати також перехід від високих ставок до більш прозорої системи оподаткування, що дозволить зменшити стимул для ухилення від сплати податків та залучити більше підприємств до офіційної економіки.

2) Впровадження податкових стимулів для інновацій та інвестицій. Щоб стимулювати розвиток інноваційної діяльності, доцільно запровадити податкові пільги та знижки для підприємств, що інвестують у дослідження та розробки, модернізацію обладнання чи впровадження нових технологій. Практика багатьох країн свідчить про ефективність таких заходів: підприємства, які займаються інноваціями, мають значно більше стимулів для росту, а також можуть запропонувати нові робочі місця та розширити експортний потенціал. Це також

підвищує конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках.

3) Модернізація системи адміністрування податків. Удосконалення адміністрування податків є невід’ємною частиною податкової реформи. Спрощення процедур подання звітності, розширення електронних сервісів та оптимізація податкового контролю здатні знизити адміністративне навантаження на бізнес і мінімізувати корупційні ризики. Досвід таких країн, як Естонія, демонструє, що розширення цифрових послуг у сфері податків може значно підвищити ефективність роботи фіскальних органів, зменшити кількість помилок та забезпечити прозорість процесів.

4) Реформа оподаткування малого та середнього бізнесу. Малий та середній бізнес потребує особливого підходу до оподаткування, оскільки саме цей сектор економіки часто є найбільш вразливим до змін у податковому законодавстві. Введення спрощених процедур оподаткування для малого бізнесу, які не призводять до значного зменшення надходжень до бюджету, допоможе зменшити бюрократичний тягар для підприємців. Варто також розглянути можливість запровадження спеціальних пільгових ставок для новостворених підприємств протягом перших років їхньої діяльності, щоб надати їм час для закріплення на ринку.

5) Боротьба з ухиленням від сплати податків та офшорними схемами. Удосконалення податкового законодавства має також включати заходи для запобігання ухиленню від сплати податків та виведенню капіталів в офшори. Застосування сучасних підходів до боротьби з ухиленням, таких як автоматичний обмін податковою інформацією з іншими країнами та впровадження нових технологій для відстеження транзакцій, може значно знизити обсяг нелегально виведених коштів. Для ефективної протидії варто також передбачити підвищення штрафів за порушення податкового законодавства та зміцнення контролю за дотриманням законодавства у сфері податків.

6) Посилення міжнародної співпраці у сфері оподаткування. Поглиблення міжнародної співпраці, зокрема з країнами-членами ЄС, може допомогти Україні

отримати додаткову підтримку у реформуванні податкової системи. Запозичення найкращих практик та впровадження стандартів ОЕСР сприятиме підвищенню довіри інвесторів до України та допоможе боротися з міжнародним ухиленням від податків. Зокрема, для залучення іноземних інвестицій важливо переглянути угоди про уникнення подвійного оподаткування.

7) Запровадження прозорих і стабільних правил гри для бізнесу. Податкове законодавство має бути стабільним і передбачуваним. Часті зміни у податкових нормах дестабілізують бізнес, особливо коли йдеться про великі проєкти з тривалим періодом окупності. Законодавча база повинна забезпечувати стабільність умов для інвесторів, щоб вони могли планувати свою діяльність у довгостроковій перспективі.

Отже, модернізація податкової системи України є складним, але необхідним процесом для створення конкурентоспроможної економіки. Поєднання прозорості, стабільності та інноваційного підходу до оподаткування підприємств здатне стимулювати розвиток бізнесу, зростання інвестицій та покращення добробуту населення.

3.2. Напрями податкового стимулювання інвестування як необхідний інструмент активізації діяльності підприємств

Однією з основних проблем підприємництва є доступ до фінансових ресурсів, включаючи інвестиційний капітал, адже саме інвестиції забезпечують економічне зростання, виконуючи функцію розширеного відтворення виробництва. Згідно з Законом України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 року, інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької або іншої діяльності, результатом чого є створення прибутку чи досягнення соціального ефекту.

Озерчук О. трактує інвестиції як "вкладення, що забезпечують приріст капіталу та створюють новий капітал" [37, с. 17], а інвестиційною діяльністю називає "сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави,

спрямованих на реалізацію інвестицій" [37, с. 18]. В економічній практиці виділяють такі групи інвестицій [61]:

1. Прямі (реальні) інвестиції — вкладення в реальні активи, матеріальні та нематеріальні (інноваційні інвестиції);
2. Фінансові інвестиції — вкладення у фінансові інструменти та цінні папери;
3. Капітальні вкладення — інвестиції у відтворення основних засобів та приріст матеріально-технічних запасів.

Для обліку, планування та аналізу інвестиції класифікують за такими критеріями:

1. За строком інвестування: короткострокові (до року), середньострокові (2-3 роки), довгострокові (більше 3 років);
2. За формами власності інвестиційних ресурсів: приватні (акціонерні), державні, іноземні, спільні;
3. За місцем реалізації: національні (внутрішньодержавні) — вкладення у межах певної країни, закордонні — вкладення в об'єкти за межами певної країни. Для іноземних інвестицій розглядають також міжнародну інвестиційну діяльність (діяльність, що перерозподіляє ресурси у просторі та часі між суб'єктами та об'єктами різних країн) [49].

В багатьох країнах іноземний капітал виступає каталізатором інвестиційної активності та сприяє структурній перебудові економіки. У країнах, що розвиваються, прямі іноземні інвестиції є стратегічними вкладеннями у розвиток виробничих галузей, особливо експортних. Тому для залучення іноземного капіталу кожна країна зацікавлена у формуванні привабливого інвестиційного клімату [61].

За період 2019–2023 років Україна пережила значні коливання у залученні прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [52], особливо через пандемію COVID-19 та повномасштабне російське вторгнення у 2022 році.

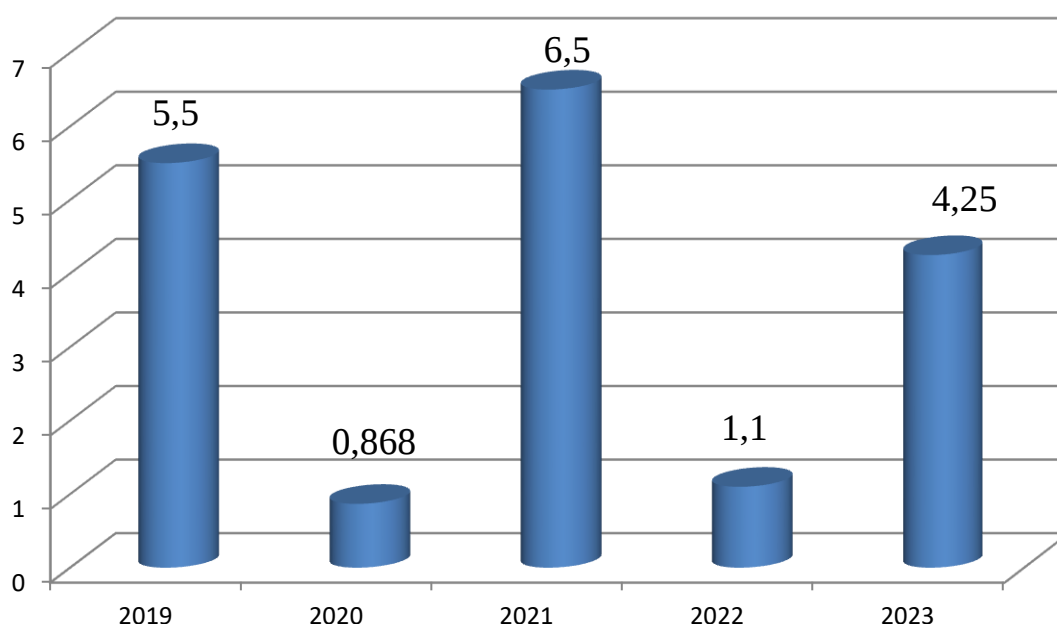

Рис. 3.1. Динаміка притоку прямих іноземних інвестицій в Україну, млрд. дол. США

2019 рік показав відносну стабільність у залученні ПІІ. Обсяги інвестицій становили приблизно 5,5 млрд доларів, що є результатом стабільного економічного розвитку та деяких реформ, спрямованих на покращення інвестиційного клімату.

2020 рік став переломним через пандемію, і приплив іноземних інвестицій впав до 868 млн доларів. Цей спад пов'язаний із глобальним економічним зниженням та обережністю інвесторів.

2021 рік відзначився частковим відновленням інвестиційної діяльності, коли ПІІ досягли 6,5 млрд доларів, що свідчить про поживавлення інтересу іноземних інвесторів на тлі стабілізації пандемічної ситуації.

У 2022 році обсяги ПІІ суттєво впали до 1,1 млрд доларів через вторгнення Росії та пов'язану з ним невизначеність. Більшість інвестицій у цей період надходила з країн, що вже були присутні на ринку України, і становила переважно реінвестовані доходи, а не нові інвестиції.

У 2023 році ситуація дещо покращилася, і Україна залучила 4,25 млрд доларів ПІІ, з яких 3,2 млрд доларів – це реінвестовані доходи іноземних компаній, що вже працюють в Україні. Основні інвестиції надходили з

Нідерландів, Кіпру та США. Однак інвестиційний клімат залишається складним, і більшість інвесторів займають позицію спостерігачів, вважаючи український ринок ризикованим.

У 2024 році прямі іноземні інвестиції (FDI) в Україну демонструють зростаючий інтерес з боку міжнародних інвесторів, незважаючи на складну геополітичну ситуацію. Поліпшення бізнес-клімату завдяки антикорупційним реформам та адаптації до стандартів ЄС сприяє залученню капіталу в різні галузі.

Серед найперспективніших секторів для інвесторів в Україні у 2024 році залишаються:

1. Сільське господарство – з огляду на значний експортний потенціал та роль України як "житниці Європи".
2. Інформаційні технології – IT-сектор продовжує швидко розвиватися, особливо у сфері аутсорсингу та розробки ПЗ.
3. Відновлювана енергетика – завдяки підтримці уряду та вигідним умовам для інвестування у проєкти сонячної, вітрової та біомасової енергетики.
4. Інфраструктура – у зв'язку з потребою модернізації транспортних мереж та відновлення після конфлікту.
5. Виробництво та промисловість – через конкурентоспроможні витрати на виробництво та географічну зручність для експорту в Європу [17].

Поряд із цими можливостями, інвестори повинні враховувати ризики, пов'язані з політичною нестабільністю та ще залишковими бюрократичними перешкодами. У відповідь на це уряд продовжує впроваджувати ініціативи для заохочення інвестицій, такі як податкові пільги та економічні зони, які покликані зробити ринок більш доступним і прозорим для іноземних компаній.

Світова практика укладання договорів про уникнення подвійного оподаткування випрацювала дієвий інструмент стимулювання іноземних інвестицій, який без втрат для країни бенефіціара інвестиційних вкладень, здатен стимулювати залучення реальних інвестицій від прямого інвестора (інструментами в участі капіталу або борговими інструментами) до споживача

таких інвестицій. Такий інструмент отримав назву податковий заощаджуючий кредит (taxsparingcredit).

Зазвичай під податковим заощаджуючим кредитом розуміється податковий кредит, який надається відповідно до положень договорів про уникнення подвійного оподаткування державою резидентства для держави джерела доходу щодо податку, номінально встановленого при виплаті певних видів доходу (найчастіше – дивідендів, процентів і роялті), тобто більшого за розміром від тієї суми податків, яка була дійсно сплачена. Іншими словами, такий кредит передбачає його використання стосовно тих сум податку, яка в дійсності не сплачувалась в державі джерела (т.зв. “зекономлений податок”) [16, с. 80].

Найбільш поширеними формами закріплення положення про податковий заощаджуючий кредит є [19, с. 246]:

— положення, згідно з яким держава резидентства дозволяє вирахування суми податку, яку держава джерела могла б стягнути на основі вимог свого національного законодавства чи аналогічних сум податку у розмірі, визначеному договірними нормами (наприклад, обмеження ставок оподаткування в державі джерела при виплаті дивідендів і процентів), навіть якщо держава джерела відмовилась від усього чи частини належного їй податку відповідно до заходів стимулювання економічного розвитку;

— положення, згідно з яким в цілях врахування зменшення податку в державі джерела держава резидентства погоджується дозволити кредит проти власного податку в сумі (в певній частині вдаваній), визначеній за більш високою ставкою;

— положення згідно з яким держава резидентства звільняє від оподаткування дохід, отриманий внаслідок використання податкових стимулів в державі джерела.

Такі інструменти є відступом від вимог стандартних положень ст. 23 Модельної податкової конвенції ОЕСР та коментарів до неї в частині методів усунення подвійного оподаткування. Їх доцільність обумовлена особливостями механізму застосування методів уникнення подвійного

оподаткування. Якщо держава резидентства іноземного інвестора застосовує такий метод як кредит, то вигода від того чи іншого стимулу в державі джерела може бути зменшена по тій причині, що держава резидентства при оподаткуванні доходу, отриманого від такої вигоди, дозволить вирахувати лише фактично сплачений податок в державі джерела. У випадку якщо держава резидентства використовує метод звільнення, але при умові застосування цього методу в межах визначеного рівня оподаткування в державі джерела, зменшення податку в державі джерела може призводити до ефекту відмови інвестору у застосуванні методу звільнення в державі резидентства [23, с. 267].

Експерти ОЕСР рекомендують використання положень про податковий заощаджувачий кредит лише у відносинах між державами-членами ОЕСР і тими державами, які мають нижчий рівень економічного розвитку. Крім того, рекомендується з метою запобігання можливих негативних наслідків слідувати вказівкам, які містяться у доповіді “Заощаджений податок: перегляд” (1998) [62]. Вони наголошують на чутливості таких положень до дії певних негативних факторів, зокрема, таких як неналежне використання таких положень, ефективність таких положень в якості інструменту міжнародної допомоги для стимулювання економічного розвитку держави джерела та можливість посилення подібними положеннями ефекту від використання недобросовісних податкових практик. Аналогічні перестороги дублюються і в п. 16 коментарю до ст. 23 Типової конвенції ООН про уникнення подвійного оподаткування у відносинах між розвиненими державами та державами, які розвиваються в редакції 2011 р. Імовірно, саме з цих причин у вітчизняній договірній практиці подібні положення майже не використовуються за виключенням двох угод (п. 2 ст. 22 договору зі Швецією та п. 6 ст. 23 договору з Грецією) з 71-ти одного договору про уникнення подвійного оподаткування [15].

Разом з тим, останні емпіричні дослідження американських дослідників С. Аземара та Д. Дхармапала, проведені на основі аналізу положень про податковий заощаджувачий кредит в договорах про уникнення подвійного оподаткування 23-х держав-членів ОЕСР та 113-ти держав, які розвиваються за

період 2002-2012 рр. з їх наступним порівнянням, зокрема, з інформацією про двосторонні потоки прямих іноземних інвестицій та міжнародної допомоги, доводять важливість таких інструментів для економік держав, які розвиваються. Так, дослідники прийшли до висновку, що угоди, які містили положення про податковий заощаджуючий кредит, безпосередньо пов'язані з 30-ти відсотковим зростанням обсягу прямих іноземних інвестицій. Крім того, за їх підрахунками, позитивний ефект від впливу відповідних положень на прямі іноземні інвестиції вказує на те, що у випадку, якщо використання такого положення може сприяти надмірному виведенню прибутків з держав, які розвиваються, то такі небажані наслідки (з точки зору економічного розвитку) більш ніж компенсуються додатковим акціонерним капіталом та/або внутрішньогруповими позиками [25].

Ще одним стратегічно важливим напрямком для відбудови та розвитку інфраструктури в Україні має стати покращення податкових умов для інвестицій в інфраструктуру та соціальні проєкти. Спрощення податкових умов для інвесторів у соціальні та інфраструктурні проєкти (наприклад, через податкові кредити чи знижки) може значно покращити ситуацію в цих сферах. Такі проєкти часто потребують значних капіталовкладень і не завжди є прибутковими, але вони мають важливе соціальне значення, і держава може стимулювати інвестиції через податкові важелі.

Таким чином, з урахуванням рекомендацій ОЕСР включення положень про податковий заощаджуючий кредит до вітчизняних договорів про уникнення подвійного оподаткування з державами-членами ОЕСР може стати своєчасним кроком у контексті формування сприятливого інвестиційного клімату.

3.3. Досвід економічно розвинутих країн у стимулюванні розвитку малих підприємств: позитивні аспекти для імплементації в Україні

Політика економічно розвинених країн щодо розвитку діяльності підприємств зосереджена на створенні оптимальних умов для запуску та

стабільного зростання підприємницької діяльності, зокрема підтримці малого та середнього бізнесу. Основні напрями такої політики включають [32]:

1. Зменшення адміністративних перешкод і спрощення бюрократичних процедур при заснуванні та функціонуванні підприємств (спрощене законодавство, оцінка проблем бізнесу, спрощення звітності, обмін досвідом між країнами ЄС щодо подолання бар'єрів, оцінка впливу регуляцій на бізнес тощо).

2. Надання прямої фінансової підтримки, а також спрощення доступу до різних фінансових ресурсів.

3. Зменшення податкового навантаження, включаючи пільгове оподаткування доходів та вдосконалення механізмів ПДВ.

4. Зростання інноваційного потенціалу підприємств (організаційна, технічна, інформаційна та фінансова підтримка для проведення наукових досліджень, дотації на прискорення реалізації результатів НДДКР, передача малим підприємствам сучасних технологій та знань для впровадження наукових досягнень, підтримка участі в європейських наукових розробках і впровадження результатів цих досліджень) та стимулювання розвитку електронної торгівлі.

5. Підготовка кваліфікованих кадрів (спеціальні дисципліни в університетах; перепідготовка кадрів через установи, що надають навчання і консультації з актуальних для малого бізнесу питань).

Фінансові труднощі малого підприємництва в країнах ЄС частково розв'язуються за допомогою фінансової підтримки, яка включає [57, с. 210]:

- 1) мінімальну допомогу, рішення про надання якої ухвалюється на державному або регіональному рівні; сума допомоги не перевищує 50 тис. євро на одну статтю витрат (наприклад, капітальні інвестиції або навчання персоналу) впродовж трьох років;
- 2) розширену допомогу, що затверджується Єврокомісією, розмір якої може перевищувати 50 тис. євро, але не більше 7,5% інвестиційних витрат, 3 тис. євро на кожне нове робоче місце або 200 тис. євро на одну компанію;

- 3) інвестиційну підтримку, яка залежить від економічного розвитку регіону, де функціонує підприємство; для фірм із кількістю працівників до 50 осіб ця підтримка не перевищує 15% загальної суми інвестицій;
- 4) допомогу на консалтингові послуги, яка покриває до 50% вартості відповідних витрат і надається за рішенням Єврокомісії.

У липні 2008 року в ЄС прийнято "Акт малого бізнесу" [19, с.79], що спрямований на покращення умов функціонування малого підприємництва та повного розкриття його потенціалу. Цей документ містить 10 принципів, яких повинні дотримуватись країни-члени ЄС при реалізації заходів регуляторної політики, щоб підвищити конкурентоспроможність і стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу. Основні принципи включають:

1. ЄС та країни-члени повинні створити умови для розвитку підприємницької ініціативи, підвищити інтерес до підприємництва, особливо серед молоді та жінок, а також забезпечити простіші умови для створення нових бізнесів. Особливу увагу варто приділити популяризації підприємництва серед школярів.

2. Слід створити механізми, що дозволяють компаніям, які збанкрутували, але мали значний внесок в економіку, отримати можливість другого шансу.

3. Політика ЄС має реалізовуватись згідно з принципом "пріоритету малих і середніх підприємств (МСП)"; це передбачає врахування їх специфічних потреб і зменшення регуляторного тиску. Державні заходи мають бути ефективними з мінімальними втратами для бізнесу.

4. Влада повинна враховувати потреби МСП, сприяючи електронним сервісам, створюючи "єдине вікно" для покращення обслуговування і зменшення витрат на реєстрацію підприємств та отримання дозволів.

5. Потрібно формувати прозорі політичні інструменти, забезпечувати доступ МСП до інформації про можливості участі у тендерах і покращити доступ до онлайн-порталів. Важливо підтримувати обмін досвідом між МСП і великими замовниками.

6. Потрібно вдосконалити доступ МСП до фінансових ресурсів через програми фінансування і податкові пільги для стимулювання інвестицій.

7. Слід сприяти використанню внутрішніх ринків, покращувати податкову систему і доступ до патентів, товарних марок і відповідних стандартів.

8. Потрібно підтримувати інноваційний розвиток МСП через інвестиції в дослідження.

9. Малий бізнес має перетворювати глобальні виклики, такі як зміна клімату та енергетичні кризи, у нові можливості.

10. Важливо сприяти експансії діяльності МСП не тільки на ринках ЄС, а й за його межами. Крім того, для підвищення конкурентоспроможності МСП ЄС розробив програму COSME на 2014-2020 рр. з бюджетом 2,5 млрд євро для полегшення доступу МСП до фінансування, сприяння у створенні нових підприємств та виходу на ринки [62].

Основні напрямки підтримки малого та середнього бізнесу в Японії включають [67, с. 195]:

1. Фінансова підтримка через спеціалізовані державні інституції (Корпорація фінансування малого бізнесу, Центральний кооперативний банк тощо), кожна з яких спеціалізується на певних напрямках, таких як підтримка ризикових галузей чи кредитування мікропідприємств. Інша форма підтримки — це система підвищення кредитоспроможності, що дозволяє малому бізнесу самостійно знаходити фінансування; надаються податкові пільги.

2. Інноваційна підтримка через розробку нових продуктів і технологій. Це досягається за допомогою співпраці малого бізнесу з державними і науково-дослідними установами, підтримки інновацій на ранніх етапах, безкоштовного консультування з питань інтелектуальної власності, субсидування витрат на ліцензування НДДКР, надання доступу до тестувального обладнання та лабораторій.

3. Інформаційна та консультаційна підтримка включає залучення досвідчених консультантів, розміщення інформації на веб-сторінках державних органів щодо державних програм підтримки малого бізнесу, а також розвиток

системи виробничої кооперації через субконтракцію, що об'єднує МСП із великими корпораціями або державою.

У США малий бізнес охоплює 97% усіх компаній, створюючи від 60 до 80% нових робочих місць, працевлаштовуючи половину працюючого населення та генеруючи близько половини ВВП країни. Одним з методів підтримки є надання держзамовлень великим корпораціям за умови, що частину роботи виконують МСП [68, с. 34].

Вивчивши досвід інших країн щодо підтримки малого бізнесу, можна виділити такі механізми: зниження ставки податку для малого бізнесу на певний період; часткове звільнення від сплати податків при створенні нових робочих місць; відшкодування відсотків за кредитами; створення установ, які сприяють кредитуванню; надання позик для збільшення оборотного капіталу; розширення кредитних ліній для МСП за допомогою державних фінансових установ; збільшення обсягів доступних кредитних ресурсів та подовження термінів кредитування для малого бізнесу; спрощення процедури отримання кредитів для малого підприємництва з метою відкриття власної справи; використання різних фінансових інструментів, таких як франчайзинг, лізинг та аутсорсинг, для розширення можливостей фінансування малого бізнесу; підтримка державою пошуку та впровадження інноваційних ідей, що можуть стимулювати розвиток малого бізнесу.

Таким чином, високий рівень розвитку підприємництва в економічно розвинених країнах досягається завдяки продуманій державній політиці, що включає систему фінансових, податкових, організаційних та інформаційних заходів підтримки. Україна, використовуючи досвід Європейського Союзу, могла б спрямувати свої зусилля на стимулювання інноваційної активності серед підприємців; орієнтуватися на японський досвід у покращенні технологічних процесів і розвитку нових продуктів через наукові дослідження та ефективні розробки; а також запозичити американський підхід до створення спеціалізованих установ для підтримки малого бізнесу. Наприклад, функції такої установи можна було б покласти на Український фонд підтримки

підприємництва, який міг би виступати гарантом за виданими підприємцям кредитами з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів малого бізнесу.

Висновки до розділу 3

Підвищення ефективності оподаткування підприємств в Україні є важливою умовою для економічної стабільності, стійкого розвитку та інтеграції у глобальну економіку. Ключові аспекти необхідних податкових змін полягають в наступному:

- 1) Оптимізація податкового навантаження на підприємства.
- 2) Впровадження податкових стимулів для інновацій та інвестицій.
- 3) Модернізація системи адміністрування податків.
- 4) Реформа оподаткування малого та середнього бізнесу.
- 5) Боротьба з ухиленням від сплати податків та офшорними схемами.
- 6) Посилення міжнародної співпраці у сфері оподаткування.
- 7) Запровадження прозорих і стабільних правил гри для бізнесу.

У напрямку стимулювання притоку прямих іноземних інвестицій необхідно забезпечити включення положень про податковий заощаджуючий кредит до вітчизняних договорів про уникнення подвійного оподаткування з державами-членами ОЕСР. Ще одним стратегічно важливим напрямком для відбудови та розвитку інфраструктури в Україні має стати покращення податкових умов для інвестицій в інфраструктуру та соціальні проєкти (наприклад, через податкові кредити чи знижки).

Національна політика економічно розвинутих країн щодо підтримки підприємництва спрямована на створення якнайкращих умов для його започаткування та розвитку і найбільшим чином спрямована на підтримку малого і середнього бізнесу. Основними напрямками такої політики в Україні, насамперед, мають стати: тимчасове зниження ставки податку для суб'єктів малого та середнього бізнесу; звільнення від сплати частини податків до бюджету у разі прийняття на роботу нових працівників.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведеним дослідженням узагальнено теоретико-методологічні та організаційні засади впливу оподаткування на діяльність підприємств у ринкових умовах господарювання. Узагальнення отриманих результатів дає змогу сформулювати ряд висновків і пропозицій теоретичного і практичного характеру:

1. Концепції оподаткування бізнесу ґрунтуються на теоретичних позиціях щодо сутності податків, розглядаючи їх як важіль економічного регулювання, плату за державні послуги чи інструмент перерозподілу багатства. В економічній літературі виділяється кілька основних підходів до оподаткування, кожен з яких значно вплинув на формування теорії фіскальних відносин між бізнесом і державою.

2. За допомогою податкової політики держава не тільки формує джерела фінансування суспільно необхідних витрат, реалізуючи фіскальну функцію податків, але й забезпечує створення необхідних передумов для структурної перебудови національної економіки та її зростання. Засобами та інструментами податкової політики проводиться цілеспрямований вплив держави на учасників економічних відносин, який називається податковим регулюванням. Заходи податкового регулювання за характером впливу можуть бути як стимулюючими, так і стримувальними, тобто мають комплексний характер. В роботі визначено складові системи податкового регулювання діяльності підприємств.

3. Податковим законодавством України передбачено можливість оподаткування підприємств за загальною або ж за спрощеною системою. Загальна система передбачає, що підприємство є платником податку на прибуток та інших податків, установлених Податковим кодексом, зокрема земельного податку, податку на нерухоме майно, транспортного податку, та ін. Платники єдиного податку – підприємства звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів, як податку на прибуток підприємств, земельного податку, податку на додану вартість та рентної плати за спеціальне використання води (з урахуванням окремих умов). Кожна із

зазначених систем оподаткування має як свої переваги, так і недоліки, які підприємство має врахувати при прийнятті рішення про вибір системи оподаткування.

4. Проведеним аналізом оподаткування ТОВ «Приватреклама» встановлено:

1) Підприємством «Приватреклама» у 2021–2023рр. справлялися такі податки і збори, як податок на додану вартість, податок на прибуток, плата за землю, єдиний соціальний внесок.

2) У результаті провадження господарської діяльності ТОВ «Приватреклама» сплачувало такі суми обов'язкових платежів: у 2021 р. підприємство нарахувало 378,1 тис. грн. обов'язкових платежів, у 2022 р. – 426,3 тис. грн., що на 12,7% або на 48,2 тис. грн. більше показника 2021 р. У 2023 р. до зведеного бюджету та державних цільових фондів сплачено 380,3 тис. грн., що на 46,0 тис. грн. або на 10,8% менше показника 2022 р. та на 2,2 тис. грн. або на 0,6% більше показника 2021 р.

3) В структурі сплачених підприємством обов'язкових платежів у 2021, 2022 та 2023 роках домінують надходження ПДВ – відповідно 49,1%, 47,9% та 35,5%. Друге місце посідає єдиний соціальний внесок – 31,2%, 29,6% та 38,9%. Третє місце — податок на прибуток 17,3%, 19,5% та 20,8%.

4) У результаті розрахунків показників впливу оподаткування на результати діяльності підприємства запропоновано методику визначення індексу податкового навантаження як середньоарифметичного методів визначення податкового навантаження щодо доданої вартості, прибутку підприємства, непрямих податків щодо доходу, на фонд оплати праці щодо собівартості. Проведені розрахунки свідчать про зниження рівня податкового навантаження на ТОВ «Приватреклама» у досліджуваному періоді. Зокрема індекс податкового навантаження зменшився із 23,4% у 2021 році до 14,7% у 2023 році.

Підвищення ефективності оподаткування підприємств в Україні є важливою умовою для економічної стабільності, стійкого розвитку та інтеграції у

глобальну економіку. Ключові аспекти необхідних податкових змін полягають в наступному:

- 1) Оптимізація податкового навантаження на підприємства.
- 2) Впровадження податкових стимулів для інновацій та інвестицій.
- 3) Модернізація системи адміністрування податків.
- 4) Реформа оподаткування малого та середнього бізнесу.
- 5) Боротьба з ухиленням від сплати податків та офшорними схемами.
- 6) Посилення міжнародної співпраці у сфері оподаткування.
- 7) Запровадження прозорих і стабільних правил гри для бізнесу.

У напрямку стимулювання притоку прямих іноземних інвестицій необхідно:

- забезпечити включення положень про податковий заощаджуючий кредит до вітчизняних договорів про уникнення подвійного оподаткування з державами-членами ОЕСР;

- покращення податкових умов для інвестицій в інфраструктуру та соціальні проєкти (наприклад, через податкові кредити чи знижки).

Основними напрямками податкової політики в Україні щодо підтримки малого і середнього бізнесу мають стати:

- тимчасове зниження ставки податку для суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- звільнення від сплати частини податків до бюджету у разі прийняття на роботу нових працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.11&nobreak=1> (дата звернення: 01.11.2024).
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV.
Відомості Верховної ради України. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
3. Адміністрування податків, зборів, платежів : навчальний посібник / за заг. ред. Хомутенко В.П. Одеса: «Атлант», 2015. 314 с.
4. Акіншина О. В. Етапи, способи та інструменти податкового планування на підприємстві. Вісн. Львів. політех. ун-ту. 2012. URL: <http://ena.lp.edu.ua> (дата звернення: 01.11.2024).
5. Антіпов О.М. Податкове планування як засіб оптимізації сплати ПДВ та податку на прибуток. URL: http://filelibsnu.at.ua/naukovi/Naukovi_visti/PDF_10_2013/3.pdf (дата звернення: 01.11.2024).
6. Баранов С.О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2024. Вип. 2.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_2_7 (дата звернення: 01.11.2024).
7. Варналій З.С. Шляхи підвищення податкової конкурентоспроможності України в умовах діджиталізації. Збірник матеріалів науково-практичного круглого столу «Оподаткування та економічна безпека держави в епоху діджиталізації» (23 лютого 2018 р.). С. 13–17.
8. Вахновська Н.А. Корпоративний податковий менеджмент у системі управління підприємством. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 1. Ч. 1. Луцьк, 2017. С.20-27.
9. Власюк Н.І., Мединська Т.В. Податкова система : навчальний посібник. 3-тє видання, перероб. та допов. Львів : Магнолія-2006, 2012. 424 с.

10. Грицюк Н. Формування та механізм стратегії розвитку підприємств на засадах податкової політики. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/echcenu_2015_3_4.pdf (дата звернення: 01.11.2024).
11. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. К. : НІСД, 2014. 468 с.
12. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. № 57. С. 58-66.
13. Дончак Л.Г. Розвиток малого та середнього бізнесу – запорука стабільності Вінниччини. Економіка та управління підприємствами. 2017. № 17. С. 286-290.
14. Жипій К. Рада прийняла закон про історичне підвищення податків. 10.10.2024. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/rada-priynyala-zakon-pro-pidvishchennya-podatktiv-12782946.html> (дата звернення: 01.11.2024).
15. Жук Є.М. Стимулювання підприємницької діяльності на підставі удосконалення податкового регулювання. URL: <http://intkonf.org/zhuk-em-stimulyuvannyapidpriemnitskoyi-diyalnosti-na-pidstaviudoskonalennya-podatkovogoregulyuvannya>. (дата звернення: 01.11.2024).
16. Зимовець В.В., Терещенко О.О. Корпоративні фінанси як домінанта фінансової науки. Фінанси України. № 9. 2015. С. 78–95.
17. Іщенко А. Іноземні інвестиції в Україну зростають: хто та чому вкладає кошти в українські компанії. Delo.ua. 23.07.2024. URL: <https://delo.ua/finance/inozemni-investiciyi-v-ukrayinu-zrostayut-xto-ta-comu-vkladaje-kosti-v-ukrayinskii-biznes-434157> (дата звернення: 01.11.2024).
18. Калінеску Т. В. Адміністрування податків : навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2013. 290 с.
19. Карлін М.І. Міжнародне оподаткування: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. 360 с.

20. Кашуба О.М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2015/24.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

21. Кирилич Х. Сучасна наукова парадигма нерівномірності економічного розвитку в контексті нової інституційної економіки. Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. матер. IV щорічної міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 16–17 квітня 2015 р. Львів : DPI, 2015. С. 346–349.

22. Кірдіна О.Г. Оптимізація податкового навантаження на макро- та мікрорівні. Вісник економіки транспорту і промисловості. № 64. 2018. URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/viewfile/149923/153804> (дата звернення: 01.11.2024).

23. Кміть В.М. Зарубіжний досвід податкового стимулювання підприємництва. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 3 (08). 2017. С. 265–269.

24. Колісніченко П.Т. Податкові важелі державного регулювання підприємницької діяльності. Ефективна економіка. № 12. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3376> (дата звернення: 01.11.2024).

25. Комплексний пакет загальнодержавних антикризових заходів подолання наслідків пандемії та створення передумов до сталого соціально-економічного зростання. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків, 2020. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/COVID_Антикризові_заходи_Id1cWOb.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

26. Корягін М.В. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2016. 276 с.

27. Крисак А. О. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. Економіка та держава. 2018. № 12. С. 68-73.

28. Крисоватий А.І., Сидорович О.Ю., Дмитрів В.І. Наукові основи фіскальної теорії: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 246 с.

29. Крисоватий, А. І., Томнюк Т.Л. Адміністрування податків в Україні: організація та напрями трансформації : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2012. 212 с.

30. Лазебник Л. Л. Система податкового планування як інструмент оптимізації підприємницької діяльності. Розвиток соціально-економічних систем в геоeкономічному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2017. С. 171-174.

31. Міжнародна практика застосування спрощених (спеціальних) режимів оподаткування малого підприємництва та необхідність її адаптації й застосування в Україні. Матеріали аналітичного центру «Академія». URL: <http://www.academia.org.ua> (дата звернення: 01.11.2024).

32. Міжнародний досвід реформування податкових систем: види податків та електронна звітність. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/mrdosvid/> (дата звернення: 01.11.2024).

33. Мінін І. Г. Тіньовий сегмент податкового простору та шляхи його легалізації. Ефективна економіка. №3. 2024. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1905> (дата звернення: 01.11.2024).

34. Мороз Е. Г. Податковий менеджмент : навч. посібник. Рівне : НУВГП, 2020. 412 с.

35. Мулик Т.О. Проблеми оптимізації податкових платежів і формування податкової політики на підприємствах. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/1760.pdf>. (дата звернення: 01.11.2024).

36. Національна модель неоіндустріального розвитку України: монографія / за ред. В.П. Вишневського (заг. ред.). К.: Ін-т економіки пром-сті НАН України. 2016. 518 с.

37. Озерчук О. В. Сутність, роль та напрями державної фінансової політики регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Наукові праці НДФІ. 2015. №1 (70). С.16–24.

38. Омеляненко Т. Тренди стратегічного розвитку малого бізнесу в Україні. Стратегія бізнесу: футурологічні виклики : Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (20–22 листопада 2019 р.). К. : КНЕУ, 2019. С. 126-133. URL: https://56d7b6b3-0d1f-45d1-93f4-bcec91012c86.filesusr.com/ugd/1d34df_b5dece4c354247df8a2af133a71ea1dd.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

39. Оришин Т. М. Оптимізація податкового навантаження підприємства: теоретичний та методичний аспекти. Економіка та держава. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4303&i=9> (дата звернення: 01.11.2024).

40. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2024).

41. Офіційний сайт Державної податкової служби України URL: <http://www.sfs.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2024).

42. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2024).

43. Панасюк О. В. Переваги і недоліки спрощеної системи оподаткування в контексті новацій Податкового кодексу. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №10. С. 41–44.

44. Панченко С.В. Підприємництво: підручник. Х.: УкрДУЗТ, 2016. Ч.2. Реалізація підприємницької діяльності у сучасних ринкових умовах. 241 с.

45. Пахненко О.М. Основні засади податкової політики в країнах ЄС на сучасному етапі. Ефективна економіка. № 12. 2020. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5317> (дата звернення: 01.11.2024).

46. План дій BEPS 2.0: що передбачає подальша реформа міжнародного оподаткування. 31.01.2020. URL: https://mind.ua/openmind/20207189-plan-dij-beps-2-0-shcho-peredbachae-podalsha-reforma-mizhnarodnogo-opodatkovannya?fbclid=IwAR3m9MS0hs_LE2kbCplUyeGtck4SX_x8kAFBOK1XieGl-aIRrejrgG3N3ZY дата звернення: 01.11.2024).

47. Податкова система: навчальний посібник / Волохова І.С., Дубовик О.Ю., Слатвінська М.О. та ін. ; ред. Волохова І.С., Дубовик О.Ю. Харків: Діса плюс, 2019. 402 с.

48. Подолянчук О. А. Облік та звітність за податком на додану вартість. Ефективна економіка. № 7. 2018. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=O.+A.+Подолянчук> (дата звернення: 01.11.2024).

49. Покришка Д. Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/June2009/01.htm>. (дата звернення: 01.11.2024).

50. Пріоритети податкових стимулів: світовий досвід. Матеріали аналітичного центру «Академія» URL: <http://www.academia.org.ua>. (дата звернення: 01.11.2024).

51. Проскура К.П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації: монографія. Київ : ТОВ «Емкон», 2024. 376 с.

52. Прямі іноземні інвестиції в Україну з 2002 по 2024 https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/foreign_direct_investment

53. Редько І. А. Проблемні питання ухилення від сплати податків. URL: http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65637.doc.htm (дата звернення: 01.11.2024).

54. Рижко О.В. Фактори розвитку малого бізнесу. Економіка та управління підприємствами. 2024. № 2. С. 346-350.

55. Романюта Е. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС. Світ фінансів 2 (51). 2017. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/viewFile/1003/1011> (дата звернення: 01.11.2024).

56. Руденко Є. М. Формування податкової політики підприємства в процесі здійснення фінансової санації. URL:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_3/305.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

57. Савчук О.О. Досвід адміністрування податкових надходжень у країнах з розвинутою економікою. *Фінанси, грошовий обіг, кредит*. 2024. № 30/1. С. 207–214.

58. Святаш С. В. Податкове планування та оптимізація оподаткування в контексті максимізації вигод платників податків та держави. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2017. Вип. 2. С. 280-285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuces_2017_2_42 (дата звернення: 01.11.2024).

59. Серебрянський Д.М. До питання запровадження інвестиційної податкової знижки в Україні. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 45–59.

60. Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247170697&cat_id=2467112 50 (дата звернення: 01.11.2024).

61. Стукало Н. В. Досвід державного регулювання іноземних інвестицій у країнах світу. *Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи : зб. наук. праць*. 2024. №1. URL: <http://economicsissues.com.ua/zmist-zhurnalu/ekonomika-sogodennya-aktualni-pitannya-taperspektivi-2012-1/dosvid-derzhavnogo-regulyuvannya-inozemnix-investiciju-kra%D1%97nah-svitu/> (дата звернення: 01.11.2024).

62. Томнюк Т.Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16 (червень, 2018). С. 527–532. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/80.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

63. Томнюк Т.Л. Фактори забезпечення економічного зростання в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6399> (дата звернення: 01.11.2024).

64. Томнюк Т.Л. Фіскальні та регулюючі аспекти оподаткування прибутку підприємств в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7117> (дата звернення: 01.11.2024).

65. Томнюк Т.Л. Фіскальний інструментарій детінізації економіки України. Вісник ЧТЕІ КНТЕУ. 2020. №1. С.69-83.

66. Томнюк Т. Л. Податкова система: навчальний посібник. Чернівці: ЧТЕІ. ДТЕУ, 2022. 324 с.

67. Тюленєва Ю.В., Єнич В. С. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2017. № 19. С. 193-197.

68. Фурса Т.П., Синиця С.М. Фіскальний механізм: зарубіжний досвід та українські реалії. Інтелект ХХІ: Світова економіка та міжнародні відносини. 2020. № 5. С. 32–36.

69. Черкашин В. Основні проблеми малого бізнесу під час війни пов'язані з регулюванням. Як держава може їх вирішити? URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/06/23/701476/> (дата звернення 28.08.2024).

70. Швабій К. Нові реалії податкової політики України. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/10/20/692850/> (дата звернення 28.08.2024).

71. Школьник І. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / за заг. ред. Школьник І.О. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 368 с.

72. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? January 2018. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>